

Bački Raci (Hrvati i Srbi) u Kuručkom ustanku

Vladimir Nimčević*

Sažetak

Uradak predstavlja doprinos istraživanju ustanka Ferenca Rákócziya (1703. – 1711.) koji je mobilizirao gotovo cijelu mađarsku naciju, uključujući i nacionalne manjine (Rusine, Slovake i druge etničke skupine). Uradak rasvjetljava ratne napore Hrvata koji nisu dovoljno rasvijetljeni i naglašeni u nacionalnim historiografijama. Hrvati se u povijesnim izvorima spominju kao Raci (rácok). Od Hrvata su se u ovom ratu naročito istaknuli njihovi prvaci: Luka Sučić (iz Subotice), braća Đuro i Matija Marković (iz Sombora), Đuro Vidaković (iz Bača), te pripadnici obitelji: Vojnić, Piuković, Pilasanović itd. Korišteni su izvori različite provenijencije. Najdetaljnija svjedočanstva pružaju mađarski izvori, gotovo nepoznati u srpskoj historiografiji. Po kvaliteti za njima slijede njemački izvori koji također nisu dovoljno iskorišteni. Na koncu, vrijedi spomenuti i svjedodžbu Stipana Vojnića, koja je pisana hrvatskim jezikom. Ovaj dokument predstavlja zapravo spisak svih važnijih bitki u kojima su sudjelovali Hrvati Subotice od 1686. do 1718. Uradak ukazuje na negativne tendencije u nacionalnim historiografijama, ali i na mogućnosti koje stoje pred povjesničarom. Zamišljen je kao osnova za daljnje istraživanje koje treba donijeti potpuniju sliku o ovom važnom razdoblju u povijesti Srednjeg Podunavlja.

Ključne riječi: ustanak Ferenca Rákócziya, Kuručki ustanak, Bački Raci, subotički Hrvati

Uvod

Rákóczijev ustanak (1703. – 1711.) je bio oružani otpor širokih slojeva stanovnika Ugarske protiv austrijske okupacijske uprave i vladarske kuće Habsburg. Imao je antidinastički, ali i nacionalni karakter. Kao antidinastički pokret on ne predstavlja novinu u mađarskoj povijesti, koja je inače ispunjena borbom mađarskog plemstva za očuvanje svojih staleških prava. Spada u samo jedan u nizu pokreta otpora koji su nastali kao odgovor na pretenzije jedne strane dinastije (Habsburg) na Ugarsku. Praktički, od Mohačke bitke 1526. do 1711. mađarsko plemstvo (staleži), kao glavni nositelj suvereniteta i čuvar ustavnosti u Ugarskoj, s kraćim zastojeima opire se nasrta-

* master povijesti, Subotica

jima Bečkog dvora, nekad političko-pravnim sredstvima, a nekad i oružjem. S jedne strane, Mađari su htjeli uskratiti ili ograničiti vlast Habsburgovcima. S druge strane, Habsburgovci su Ugarskoj spremali sudbinu drugorazredne provincije. Kao takva, Ugarska bi služila samo kao ekonomska baza za financiranje ratova i drugih pothvata u drugim dijelovima Habsburške Monarhije. Iako nijedan od antihabsburških ustanaka nije urodio potpunom pobjedom, ipak je svaki od njih ostavio jasne posljedice na daljnji razvoj prilika u Ugarskoj. Drugim riječima, Ugarska se, istina, nije uspjela izboriti za potpunu samostalnost od Beča, ali je i u novim političkim okvirima uspjela sačuvati ne samo politički subjektivitet, nego i stvarnu autonomiju, kakvu su drugi krajevi Habsburške Monarhije izgubili još početkom 17. stoljeća (kao npr. Češka) ili ranije. Drugim riječima, Ugarska nije postojala samo na geografskoj karti, nego i kao *conditio sine qua non* političkog sustava Habsburške Monarhije.

Rákóczijev ustanak je pored antidinastičke imao i nacionalnu komponentu. On je bez sumnje od svih pokreta u mađarskoj povijesti do 1711. imao najveći odjek u kolektivnom sjećanju Mađara. Drugim riječima, vođa ustanka Ferenc Rákóczi i njegovi bliski suradnici imaju reputaciju nacionalnih heroja. Njihovi likovi su nerazdvojni dio mađarske nacionalne ikonografije. Ova suvremena recepcija Rákóczijevog ustanka ima uporište u povijesti. Doista, mađarska nacionalna svijest je početkom 18. stoljeća bila na visokoj razini. Ustanak je dobio ime po njegovim pokretačima i nositeljima, koji su se zvali kuruci (vjerojatno po latinskoj riječi *crux* – križ). Kuruci međutim nisu bili samo ustanici (odmetnici), nego i nacionalni ideolozi. Oni su svoje „ustaničko raspoloženje“ uspjeli proširiti na gotovo cijeli mađarski narod, pa čak i na neke od narodnosti, od kojih su se istaknuli posebno Rusini (*gens fidelissima*).¹ Zbog toga je njihov pokret dobio nacionalne razmjere i ušao, logično, u nacionalnu epopeju i ideologiju. Širom Mađarske nalaze se spomenici kuručkim vojskovođama. U Somboru je prije nešto malo više od sto godina stajao kip (u prirodnoj veličini) vođe Ferenc Rákóczija. Niz manjih spomenika registrirano je i u ostalim vojvođanskim mjestima. Dakle, najtrajniji rezultat Rákóczijevog ustanka je „sve vidljivije jačanje osjećaja nacionalnog zajedništva raznih kategorija stanovništva – od kmetova, raspuštene pogranične vojske, plemića različitog imovnog stanja, preko građana, do pojedinih pripadnika aristokracije“.²

U historiografijama manje-više vlada tendencija da se ustanak, koji je zahvatio cijelu Ugarsku, pa čak i dio Austrije 1703. – 1711., personalizira. Tako se govori o Rákóczijevom ustanku ili Rákóczijevom ratu za neovisnost Mađarske i sl. Naravno, ovakvi nazivi imaju utemeljenje. U suštini, oni su prevedenice naziva koji se ustalio u mađarskoj historiografiji: *Rákóczi-szabadságharc*. Ovakvi personalizirani nazivi do-

¹ Mađarski povjesničar rusinskog podrijetla Antal Hodinka je napisao knjigu, koja govori o sprezi između mađarskih kuruca i prikarpatskih Rusina: *Knez Ferenc II. Rákóczi i najodaniji narod (II. Rákóczi Ferenc fejedelem és a „gens fidelissima“)* (1937).

² O borbi mađarskih staleža protiv Habsburgovaca više vidi poglavlja „Za Boga i otadžbinu – ustanak protiv habzburške vlasti 1672–1685. godine“ i „S Bogom za otadžbinu i slobodu – Rakocijev oslobodilački rat (1703–1711)“. U Rokai, Petar; Đere, Zoltan; Pal, Tibor; Kasaš, Aleksandar. 2002. *Istorija Mađara*. Beograd: Clío.

nekle ograničavaju značenje koje je pokret imao. Naravno, objektivni povjesničar se ne treba upuštati u nacionalnu apologetiku, ali to se često događa i ima loše posljedice na čitateljsku publiku, koja ostaje u dojmu da je povijest ništa drugo nego obrana pred brojnim sudovima, slična onoj, koja se odvija u sudovima. Povjesničar je tako preuzeo na sebe ulogu zastupnika nacije po službenoj dužnosti. Kao što odvjetnik pokušava dokazati nevinost svog klijenta, tako povjesničar u obrani dostojanstva (u nekim slučajevima nevinosti) nacije kojoj pripada vidi svoju najsvetiju dužnost. Dok je jedan od najvažnijih utemeljivača povijesti u 19. stoljeću Leopold Ranke nalagao da događaje iz prošlosti treba prikazati „onako kako su se oni doista odvijali“ (wie es eigentlich gewesen), povjesničar sadašnjice primjenjuje taj princip jedino ako se on uklapa u koncept famozne nacionalne obrane ili mitomanije.

Ova tendencija, koja ograničava ulogu i zadatak povijesti samo na afirmaciju nacionalnog identiteta ili neki drugi oblik doprinosa nacionalnom kolektivu, može se nazvati i „nacionalizacijom“ povijesti. Tako su povjesničari u socijalističkim uređenjima branili socijalistički poredak i uzimali kod razmatranja povijesnih događaja i razdoblja samo one detalje koji su se uklapali u idealnu sliku o razvoju „besklasnog društva“. U postsocijalističkim društvima ponovno je nacija postala glavna i osnovna jedinica gotovo svih historiografskih škola. U nacionalnu povijest ubraja se tako ne samo povijest 19. stoljeća, kada se uostalom obrazuju gotovo sve danas poznate europske nacije, već u nju ulaze i daleka i slaba poznata razdoblja srednjega vijeka i ranog modernog doba. Posljedično, i širi krugovi javnosti obrazuju svoju percepciju o povijesti oko kolektivnog „ja“, nacije, nacionalnog identiteta i brojnih drugih kolektivnih pitanja: pitanja ratne odgovornosti, ratnih zločina itd. Povijest je tako za njih oblik otpora raznim svjetskim pojavama: globalizmu, *cancel* kulturi, koji navodno ugrožavaju naciju više nego njezini vanjski i unutarnji dug. Samokriticizam i otvorenost za drukčije sudove su rijetke pojave u postsocijalističkim društvima. Štoviše, nacionalna svijest igra i dalje veliku ulogu u društvu, gdje je „stalno ugrožena“ i „preispitivana“ (bilo stvarno ili umišljeno) i čini se da isključuje bilo kakav oblik savjesti, bilo na osobnoj ili kolektivnoj razini.

Posljedično, u društvu, gdje se povijesna znanost doživljava i tretira na gore opisani način, negativne posljedice trpi upravo – povijest (i u smislu prošlosti i u smislu znanstvene discipline), a s njom i naravno oni povjesničari koji se „usuđuju“ sagledati stvari drukčije i šire, izvan uskog nacionalnog ideološkog (romantičnog) okvira. Generacije povjesničara školovanih u nacionalnom duhu pokazuju slab interes za sagledavanje povijesti iz drugog kuta u cilju dobivanja potpunije slike o događajima i procesima. Naprotiv, sagledavanje povijesti iz uske nacionalne perspektive ostaje glavna misao vodilja gotovo svih pisanja, čak i u slučaju onih tema, koje se mogu do kraja sagledati iz perspektive jedne nacionalne skupine. Rákóczijev ustanak je dobar primjer. O ovom ratu sačuvano je malo ili gotovo nimalo suvremenih izvora srpske provenijencije. S druge strane, objavljeni su kilometri mađarskih izvora koji su sabrani u glasovitoj zbirci izvora: *Archivum Rákócziánium: II. Rákóczi Ferencz levéltára*. Međutim, ovi mađarski izvori ne iscrpljuju sve istraživačke mogućnosti. Za detaljniju sliku o danima potrebno je istražiti dokumente iz Ratnog arhiva u Beču (Kriegsar-

chiv). Početnu osnovu pružaju protokoli Dvorskog ratnog vijeća: ekspedicijski (izlazni) i registratorski (ulazni). Prvi donose kratke opise dokumenata, koje je Dvorsko ratno vijeće izdalo svojim časnicima rasutim po prostranoj Habsburškoj Monarhiji. Drugi protokoli (registratorski) pak donose opise dokumenata, koje je Dvorsko ratno vijeće primilo od svojih časnika s terena. Također važnu skupinu dokumenata Ratnog arhiva predstavlja fond pod nazivom Stari ratni akti (Altefeldakten).

Dokumente bečke provenijencije, koji su najmanje poznati, proučavali su u prošlosti István Iványi, Aleksa Ivić, Slavko Gavrilović i nekolicina povjesničara. Međutim, čini se da ni njima nisu bile jasne sve pojedinosti u vezi s ovom skupinom izvora. Sam Gavrilović se žali da su dokumenti Dvorskog ratnog arhiva, koje je on desetljećima proučavao, teško čitljivi. Začudo, i nakon pola stoljeća od utemeljenja svih povijesnih katedri i znanstveno-istraživačkih centara, nije se razvila nijedna historiografska škola koja se bavi proučavanjem dokumenata austrougarskog ureda. Još manju brigu pokazuju i provincijski arhivi. Povijesni arhivi u Subotici i Somboru su samo neki od onih koji nemaju posebnog stručnjaka koji poznaje jezik dokumenata. Povjesničar-amater Đorđe Antić (po struci ljekarnik) je prije pola stoljeća zadužio Povijesni arhiv u Somboru tako što je sredio njegove najstarije fondove. On čak nije bio ni uposlenik ove ustanove, a za svoj nesebičan rad nije tražio nikakvu nagradu. Naprotiv, njegovi nedovršeni rukopisi poslužili su kao osnova mnogim povijesnim knjigama Milana Stepanovića. Antićev subotički parnjak bio bi Gašpar Ulmer koji je analizirao najstariji fond Povijesnog arhiva u Subotici. Ova dva primjera najbolje pokazuju da ugroza nacionalnoj povijesti ne dolazi izvana, nego upravo iznutra.

Ovaj uradak predstavlja pokušaj prevladavanja svih prepreka, koje pred povjesničara baca sumorna zbilja u postmodernističkim društvima. On naravno ne iscrpljuje ni deseti dio mogućnosti. Međutim, pošto okolnosti, kako je prikazano gore, nisu takve da se cijeni paleografsko znanje – jedini ključ za obogaćivanje siromašne predstave o povijesti 18. stoljeća – ovaj uradak je zasnovan isključivo na do sada objavljenim dokumentima i studijama. Razdoblje 18. stoljeća i dalje je relativno nepoznato i povjesničarima i širim krugovima, prije svega zbog toga što su sačuvani spisi iz tog vremena pisani na stranim jezicima (njemačkom i latinskom). To je posebice slučaj u srpskoj historiografiji, koja je u prikazivanju Rákóczijevog ustanka uglavnom fokusirana na srpske sudionike. Međutim, upravo su Srbi kao povijesni čimbenik u tim danima najslabije zastupljeni u sačuvanim izvorima. Osim toga, izvori ih spominju pod imenom Raci (rácok, Raitzen) i ne prikazuju ih u pozitivnom svjetlu, što je dalo povoda i za njihovo kategoričko odbacivanje, pa čak i ispravljanje u srpskoj historiografiji. Dodatnu složenost izaziva i okolnost da spomenuti izvori u Race ubrajaju ne samo Srbe, nego i Hrvate.

Istina, nedugo nakon prvih kontakata s austrijskim vojnim vlastima (1680.) uočljiva je ipak tendencija razlikovanja ovih dviju skupina (Hrvata i Srba). Tako se hrvatski kapetani Dujam Marković, Đuro Vidaković i Luka Sučić javljaju u nekim izvorima kao Dalmatinci. Međutim, negdje je potpuno nemoguće zasebno sagledavati Hrvate i Srbe, posebice u slučajevima gdje su bili raspoređeni u zajedničke vojne formacije pod istim zapovjednikom. Zato se i u ovom uratku govori o Racima kao

zбирном terminu, koji ne implicira hrvatsko-srpsko јединство или сродство, па чак ни заједништво, него само околност да су ова два народа ratoвала под заједничком војном командом и одговарали истим властима, које су их билежале неријетко као Race. Сувремене импликације термина Rac с повјесне тоčke гледишта су ирелевантне и стога, логично, не улазе у оквир овог уратка. Коришћење ограничених резултата српске историографије о старијој повјести баčkih Хрвата у сврху дневнополитичке употребе је посебна тема, о којој треба и посебно писати, такође *sine ira et studio*. Што се тиче овога уратка, његова мотивација је знанствено рационалнија: обједињавање свих доступних података ради добијања таквог прегледа догађаја који може послужити као основа и оријентир каснијој надоврашћу.

Preludij

Устанак куруча под водством Ференца Раkóczyја има своју дугу праровјест (предигру). Она је прилично добро истражена у историографији и зато неће бити предмет разматрања у овом уратку. Међутим, ради бољег разумијевања догађаја није сувишно издвојити неколико ријечи о позорници Потисја (Баčke) и Поморишја и актерима који су се истакнули на нjoj. Обје споменуте *oblasti* (подручја, употребљава се термин како се најчешће спомине, оп. ur.) су биле настанјене како Србима, тако и Hrvatima и прије него су ушле у састав Хабсбуршке Монархије и постале на неки начин уточиште за све елементе с османлијског Балкана који су тражили веће слободe. Осим тога, почетком 18. столјећа су ушле у обрaмбени систем познат под именом Потиско-поморишка војна граница. То је заправо био само продужетак хабсбуршке Војне границе, чије основе су ударене још у 16. столјећу, када је Угарска постала дио Хабсбуршке Монархије. Име је добила, природно, по ријекaма, које су представљале природну границу споменутих *oblasti*: Тиса (Баčka) и Мориш (Поморишје). С друге стране тих ријека налазиле су се *oblasti* под османлијском влашћу. Од њих ће тек много касније бити формирана административна *oblast* (бановина) са сједиштем у Темишвару (Банат). До 1718. Баčka и Поморишје су представљали пограничне провинције Хабсбуршке Монархије. Због тога су аустријске војне власти поклониле много пажње тамошњим унутарњим приликама.

Становништво Потисја (Баčke) и Поморишја било је углавном славенско. Оно је већим дијелом припадало слојевима који су живјели тамо већ неколико генерација. Једним дијелом је сигурно било састављено од елемената који су дошли из других крајева, било још за вријеме Беčkog рата или непосредно након њега. Споменути рат је имао деструктивне последице у Угарској, посебиче у Потисју и Поморишју. Ондје су вођене огорчене борбе, од којих су неке постале дио ширег регионалног идентитета: битка код Сланкамена (1691.) и Сенте (1697.). Логично, такво подручје, које је више од десет година било поприште рата, није било идеално мјесто за становање. Рат је свугдје нарушио постојећу демографску слику, али посебиче у тим предјелима. Она је donekle поправљена уселјавањем сродних елемената с Балкана, али и других крајева Хабсбуршке Монархије. Међутим, имајући у виду да је Велики беčki рат престао 1699., а Куручки устанак избио 1703., тешко је очекивати да је ово појачање било осјетно. Присутност

novog stanovništva je možda bila najvidljivija u segedinskom i aradskom kraju koji su imali svoje tvrđe. Franjevačke matice krštenih iz Segedina otkrivaju prisutnost velikog broja Hrvata ne samo iz Bačke, nego i Pomorišja i Banata.³ Radi ilustracije vrijedi navesti zapise krštenja:⁴

1683.

22. veljače 1683. – Ana, sin Filipa Tota i Ane N., kumovi Matija Melykuti i Helena Poljaković (Helena Polyakovity).

7. ožujka 1683. – Marko, sin Ivana Aničića (Joannes Anicsity) i Katarine, kumovi Grgur Tot i Magdalena.

10. svibnja 1683. – Helena, sin Petra Vetróa i Ane Csemei, kumovi Jakov Kadžija (Jacobus Kaladsia) i Margareta Antal.

16. lipnja 1683. – Margareta, kćerka Matije Aničića (Mathiae Anicsity) i Marije Bašić (Maria Basity), kumovi Grgur Tot i Magdalena Soka.

20. lipnja 1683. – Stipan, sin Valentina Szaboa i Helene Santa, kumovi Jakov Bašić (Jacobus Basity) i Lucija Vidović (Lucia Vidovity).

6. srpnja 1683. – Margareta, kćerka lije i Ane Bajalić (Elias Baelics), kumovi Šimun Szűcs i Helena Farkas.

5. kolovoza 1683. – Janja, kćerka Martina Ćurčije (Martinus Tyurcsia) i Doroteje Letine (Dorothea Letina), kumovi Mihajlo Sarajlić (Michael Szarali) i Mara Sarajlija.

12. kolovoza 1683. – Pavle, sin Martina Pavlovića (Martinus Paulovity) i Katarine Baba, kumovi Petar Bošnjak (Peturs Bosnyak) i Helena Farkas.

10. rujna 1683. – Katarina, kćerka Stipana Ilije (Stephanus Illia) i Jakobine Csánadi, kumovi Augustin Sarajlić (Augustinus Szaraly) i Marija Sarajlić.

27. rujna 1683. – Franjo, sin Petra i Ursule Perković (Petrus Perkovity). Kumovi: Matija Poljaković (Mattaeus Polyakovity) i Katarina Kovač (Catharina Kovacs).

19. listopada 1683. – Luka, sin Lovre Lovaka i Ane N., kumovi Mihajlo Zetović (Michael Zetovity) i Magdalena Svetić (Magdalena Svetity).

1684.

27. travnja 1684. – Ivan, sin Mojseja Doke (Moisisis Doka) i Judite Marchi, kumovi Josip Szűcs i Magdalena Kulundžija (21. travnja 1684.)

11. lipnja 1684. – Katarina, kćerka Matije Osiklije (Mathaeus Osziklia) i Katarine Temesvari, kumovi: Andrija Sakadžija (Andreas Szakacsia) i Magdalena Petrović (Magdalena Petrovity).

³ Jedan od zapisničara bio je Bartul Benjović, koji se javlja i u Subotici. Njegovo ime javlja se na više mjesta u najstarijoj segedinskoj matrikuli. Fr. Bartholomaeus Beniovich infantem Elisabetam cuius Parentes Joannes ... et Anna Szabo, Patrini Michael Bernad et Susanna Dekan Die 30 Aprilis Anno 1692.

⁴ Kereszteltek 1663-1696, Római Katólikus Egyház (Szeged, Alsóvárosi egyházközség), Magyar Országos Levéltár (<https://www.familysearch.org>).

19. lipnja 1684. – Franjo, sin Petra Probojca (Petrus Probojacz) i Ane (nečitko napisano prezime), kumovi Ivan Čulinović (Joannes Csulinovity) i Paulina Čulinović.

17. listopada 1684. – Toma i Marko, sinovi Ilije Bajalića (Elias Baiality) i Elizabete N. Kumovi: Šimun Tot i Ana Doka.

1685.

4. siječnja 1685. – Ivan, sin Pavla Kulundžije (Paulus Kuluncsia) i Janje Bajkuš (Agnis Baikus). Kumovi: Jakov Kaladžija (Jacobus Kalacsia) i Margareta N.

15. travnja 1685. – Matija, kćerka (ili sin?) Matije Aničića (Mathias Anicity) i Marie Bašić (Maria Basity), kumovi Stipan Wis (?) i Ivanica Sarrić (Ivanicza Szartity).

15. travnja 1685. – Elizabeta, kćerka Mihajla Sarajlije i Margarete N. Kumovi: Martin Baba i Margareta Szűcs.

24. studenoga 1685. – Helena, kćerka Blaška Tota i Helene Kukli, kumovi Jakov Kaladžija (Jacobus Kalacsia) i Marga Thot.

24. studenoga 1685. – Franjo, sin (nečitko ime oca) Hajoša (Haios) i Elisabete Thot, kumovi Ivanko Polyakovity (Ivanko Polyakovity) i Margareta Thot.

1686.

23. siječnja 1686. – Magdalena, kćerka Martina Pavlovića (Martinus Paulovity) i Katarine Szabo. Kumovi: Mihajlo Sarajlija (Michael Szarali) i Marija Sarajlija.

3. veljače 1686. – Antun, sin Mihajla i Marije Thot, kumovi Ilija Bajalić (Illia Baiality) i Jakubi (?) Toth.

26. veljače 1686. – Matija, sin Matije Pellio (Mataeus Pellio) i Magdalene Mamužić (Magdalena Mamuzity), kumovi Marko Bašić (Marcus Basity) i Katarina Bašić.

15. ožujka 1686. – Bonaventura, sin Ilije Bajalića (Baiali Illia) i Kissana Jelo (?), kumovi Joso Szűcs (Szűcs Josó) i Magdalena Ötvös.

23. ožujka 1686. – Đuro, sin Ivana (nečitko napisano prezime) i Helene (nečitko napisano prezime), kumovi Toma Bukvić (Thomas Bukvity) i Elizabeta Lantos.

4. travnja 1688. – Ana, kćerka Šimuna Pellio i Ane Doka (Anna Doka), kumovi Ivan Kovač (Joannes Kovacs) i Magdalena Balog.

16. svibnja 1688. – Ana, kćerka Mihajla Čanadca (Michaelis Csanadacz) i Ivane N., kumovi Pavle Kulundžija (Paulus Kuluncsia) i Janja Bajkuš (Agnis Bajkus).

18. lipnja 1686. – Jelena, kćerka Grgura Lovreva (Gregorius Lourev) i Marte Bašić (Martha Basity), kumovi Matija Ilija (Mathaeus Illia) i Ivana Ilija.

22. lipnja 1686. – Katarina, kćerka Matije Berte i Helene (nečitko prezime), kumovi Mihajlo Sarajlija (Michael Szarali) i (nečitko napisano ime kume).

24. lipnja 1686. – Toma Bukvić (Thomas Bukvits) i Ana, kumovi Petar Szűcs i Kata Stipan (Catha Stipan).

4. rujna 1686. – Janja, kćerka (nečitko napisano ime oca) i Jakubine N. (Jacubina N.), kumovi Augustin Burnačević (Augustinus Burnaczovity) i Ana Bajkašović (Anna Baikasovity).

26. listopada 1686. – Marija, kćerka Martina i Katarine Kis, kumovi Mihajlo Szűcs i Ana Bukvić (Anna Bukvity).

25. studenoga 1686. – Katarina, kćerka Nikole Suknovića (Nicola Szuknovity) i Marije. Kumovi: János Gál i Marta.

1688.

4. srpnja 1688. – Franjo, sin Ilije Bajalića (Elias Baialich) i Jakomine (Jacomina). Kumovi Franjo Sakadžija (Franciscus Szakacsia) i Marija N. (dijete krstio Antun iz Požege).

7. srpnja 1688. – Elizabeta, kćerka Ivana Lotosa i Kissana, kumovi Jelica Bajalić (Elica Baialich).

6. rujna 1688. – Ursula, kćerka Tome i Katarine (nije zapisano prezime). Kumovi: Petar Probojac (Petar Proboiaz) i Ursula Probojac (Ursula Proboiaz).

12. rujna 1688. – Ana, odrasla Turkinja (adultam Turcicam), kćerka Turčina Arslana iz Mitrovice (Mitrociensis Arslan Turcae) i Ruse. Kumovi: Grgur Lantos i Suzana Szabo.

7. listopada 1688. – Katarina, kćerka Jančike Kneževića (Jancika Knesevich) i Marije, kumovi Marija i Pavao.

11. studenoga 1688. – sin (nije napisano ime) Martina Stojanovića (Martini Stooanovich) i Marije, kumovi Bernard i Ursula.

11. studenoga 1688. – muško dijete, roditelji Martin i Marija Stojanović. Kumovi Bernard i Ursula.

22. studenoga 1688. – Andrija, sin Đure i Eržike (Ergika) Deak, kumovi Đuro Halaburić (Georgius Halaburich) i Ana.

1689.

31. ožujka 1689. – Anđelija, kćerka Matije Poljakovića (Mathia Polyakovich) i Jakubine Grgić (Jacubina Gergich). Kumovi Danijel Roza i Mara Brajić (Mara Braich).

7. rujna 1689. – Pavle, sin Martina Poljaka (Martin Polyak), kumovi Pavle Velranyi (?) i Lucija Grgić (Lucia Gergity).

12. rujna 1689. – Mihajlo, sin Ivana Ilkića (Joannes Ilkicch) i Ane Vodeničar (Anna Vodenicsar), kumovi Ivan Bajkošić (Joannes Baikosicch) i Lucija Petrović (Lucia Petrovicch).

1690.

13. ožujka 1690. – Klara, kćerka Ignjacija i Mare Olasz, kumovi Ilija Bajalić (Elias Bajalich) i Jaka Probojčević (Jaka Proboicsevicz).

20. ožujka 1690. – Nikola, sin Nikole Raca racke narodnosti (Nicolaus Racz) i Elizabete Vegh, (kalvinske vjere), kumovi Ivan Lotos i Ana Kőműves.⁵

⁵ Ispod imena oca (Nikola) piše Rascianus (Rac), a ispod imena matere (Elizabeta) calvinata (kalvinistica).

29. srpnja 1690. – Ivan, sin Nikole Varge i Ane Pelj, kumovi Matija Szűcs i Magdalena Mamužić (Magdalena Mamosics).

22. listopada 1690. – Mihalo, sin Ilije Bajalića (Illia Baialics) i Janje Probojac (Agnes Probacz), kumovi Mihajlo i Margaret Szűcs.

19. studenoga 1690. – Andrija (?), sin Mihajla i Elizabete Szűcs, kumovi: Ilija Sarajlija (Elias Szarali) i Janja Probojac (Agnes Propocz).

10. prosinca 1690. – Matija, sin Mihajla Nikolića (Michael Nikolich) i Helene Vitušić (Helena Vitusics). Kumovi: Ivan Bačković (Joannes Bacskovic) i Katarina Filipčević (Catharina Filipscevic).

1691.

1. svibnja 1691. – Katarina, kćerka Petra Terzije (Petrus Terzia) i Rajne (Raine), kuma Elizabeta Marković (Elizabet Markovics).

9. kolovoza 1691. – Ivan, sin Ivana Racza i Katarine Kecskemeti, kumovi Pavle Tarhos Kis i Janja Proboić (Agnes Proboiacz).

17. rujna 1691. – Janja, kćerka Petra iz Bečkereka (Petri de Bescherech) i Katarine, kum Matija iz Lipe (Matheus a Lippa).

30. rujna 1691. – Mihajlo, sin Mihajla i Katarine Matić (Michael Matich), kuma Katarina Matijević (Catarina Matievich).

12. ili 13. (?) prosinca 1691. – Nikola, sin Ivana i Ane Matić, kuma Katarina.⁶

11. prosinca 1691. – Ana, kćerka Mihajla Molnara i Marije Toth, kumovi: Ilija Bajalić (Elias Baiali) i Janja Proboić (Agnes Probaicz).

(bez datuma dana) prosinca 1691. – (nečitko napisano ime djeteta, Lucija?) kćerka Mihajla (Michaelis Matich) i Margarete Matić.

(nije zapisan datum krštenja) ožujka 1692. – Klara, od oca Vita iz Lipe (Vito a Lippa) i Katarine. Kumovi: Petar Blažević (Petrus Blazevich) i Katarina Jambor.

1692.

22. srpnja 1692. – Judita, kćerka Martona Šulekovića (Marton Sulekovics) i Ilone, kumovi Jakov Gran i Ana Stojan (Anna Stoian).

1693.

(neupisan datum) lipnja 1693. – (neupisano ime djeteta), roditelji Mihajlo Boszna i Elizabeta Parmaksus (?), kumovi Ilija Bajali (Ilia Baiali) i Janja Probojić (Agnes Proboics).

(nečitko napisan datum) kolovoza 1693. – Bartul, sin Ilije (Ilia) i Jose (Joso?), kumovi Mićo Stojković (Micho Stokovics) i Krista Stojković (Chista Stoikovics).

⁶ Die (nečitko napisan datum) Decembris Augustinus baptizavit infantem cui nomen fuit Nicolaus ex Patre Ioanne Matich Mater Auter Anna Patrina Chatarina.

14. rujna 1693. – Janja, kćerka Mihajla Temišvarca (Michael Temisvaracs) i Mare Martinović (Mara Martinovics), kumovi Stipan Gulak i Anica (nečitko prezime).

2. studenoga 1693. – Katarina, kćerka Mihajla Nikolića i Helene Gušević. Kumovi: Ivan Pavlović i Katarina Filipović.

1. prosinca 1693. – Toma, sin Grga Temišvarca (Gregorius Temisvaracz) i Marije Tadijanović (Mara Thadianovich). Kumovi: Ilija Ivanov (Elias Ivanov) i Josipa Pavlović (Josepha Pavlovics).

10. prosinac 1693. – Đuro, sin Martina Halasa i Ane Kis, kumovi Mihajlo Mandić (Michael Mandich) i Mara Tomić (Mara Tomich).

29. prosinca 1693. – Toma, sin Šimuna Matijevića (Simon Mathievich) i Agate Klarić (Agatha Klarich). Kumovi: Petar Kovačević (Pertrus Kovacsevich) i Josipa Pavlović (Josepha Pavlovich).

1694.

2. veljače 1694. – Mihajlo, sin Franje Fejeravija i Katarine Lippai, kumovi Ivan Lipovac (Joannes Lipovacz) i Helena Sandoracz (Helena Sandoracz).

4. veljače 1694. – Mara, kćerka Tome Gavrića (Thomas Gavrich) i Katarine Vodeničar (Catharina Vodenicsar), kumovi Ivo Bajkušević (Ivo Baikusevich) i Lucija Martinić (Lucia Martinich).

7. veljače 1694. – Ivan (nečitko napisano prezime) i Ana Hetinka (Ana Hetinka), kumovi: Pavle i Barbara iz Arada.

7. veljače 1694. – Mara, kćerka Nikole Kovačića (Nicolaus Kovacsics) i Klare iz Csanada (Clara a Csanad), kumovi Mihajlo Buzadzia (Michael Buzadzia) i Mara Sadžić (Mara Sacsich).

9. veljače 1694. – Margareta, kćerka Ivana Temišvarca (Joannis Temisváraz) i Ane Vulić (Anna Vulich), kumovi Mihajlo i Margarita Sógó.

14. veljače 1694. – Suzana, kćerka Ivana Baloa i Anđelije Farago, kumovi Đuro Vodeničar (Georgius Vodenicsar) i Mara Đurić (Mara Giurich).

10. ožujka 1694. – Grgur, sin Stipana Lisova (Stephanus Liszov) i Mare iz Temišvara (Mara a Temesvar), kumovi Martin Vodić (Martinus Vodich) i Lucija Jurica (Lucia Juricza).

12. ožujka 1694. – Katarina, Jakov Ćurčija (Jacobus Tiurcsia) i Magdalena Pavlič (Magdalena Pavlicch), kumovi Grgur iz Temišvara (Gregorius a Temesvar) i Ana Bajkušević (Baikusevich).

13. ožujka 1694. – Jelena, kćerka Mihajla Dorušića (Michael Dorusich) i Margarete iz Višnjice (Margarita a Visnicz), kumovi Petar Čanadlić (Petrus Csanadlich) i Ana Kis.

14. ožujka 1694. – Lucija, kćerka Josipa Ćurčije (Josephus Tiurcsia) i Ane Jancsik, kumovi Marko Andrijević (Marcus Andrievich) i Mara Sógó.

2. travnja 1694. – Kristijan, sin Bartula Kovača i Katarine Aničić (Catharina Anicsics), kumovi Marko Kojundžija (Marcus Koiuncsia) i Mara Martinić (Mara Martinics).

3. travnja 1694. – Mihajlo, sin Ive Mihaljevića (Ivo Mihalievics) i Ane Ivine (Anna Ivina), kumovi Ivo Temisvaracz (Ivo Temisvaracz) i Ana Bajkušević (Anna Baikusevics).

7. travnja 1694. – Ana, od roditelja shizmatika (ex parentibus schismaticis), Martin Roklicza (Martinus Roklicza), Mara Kovač (Mara Kovacs).

27. travnja 1694. – Marko, sin Đure iz Arada (Georgius ab Arad) i Ane Nikolić (Anna Nikolich), kumovi Urjo Trax u Mara Kojundžija (Mara Koiuncsi).

2. svibnja 1694. – Ana, od roditelja shizmatika (ex parentibus schismaticis), kumovi Matija Temišvarac (Mathias Temisvaracz) i Mara Temisvaracz.

22. svibnja 1694. – Janja, kćerka Antuna Pellioa i Doroteje Németh, kumovi Đuro Ćurčija (Georgius Tiurcsia) i Helena Marcika.⁷

14. lipnja 1694. – Ivan, sin Janka i Helene,⁸ kumovi Matija Temišvarac (Mattias Temesvaracs) i Margareta Hadžinica (Margarita Acsinicsa).

29. lipnja 1694. – Ivan, sin Pavla Zomborca (Pauli Zomboracz) i Tome Kristić (Thoma Kristich), kumovi Mihajlo Temišvarac (Michael Temisvarac) i Ursula Matić (Ursula Matich).

15. srpnja 1694. – Mijalo, sin Mihajla Buzadžije (Michael Buzadzi) i Mare Sadžić (Mara Sacsich), kumovi Radojica (Radoiczka) i Jaka.

18. srpnja 1694. – Ilija, sin Mihajla Lipanca (Michael Lipanacz) i Ivane Gaspar, kumovi Pavle Ötves i Janja Baikus (Agnes Baikus).

2. kolovoza 1694. – Franjo, sin Đure iz Arada (Georgius ab Arad) i Ane Šokac (Anna Sokacz). Kumovi: Šimun Karalić (Simon Karalich) i Lucija Kuzman.

2. kolovoza 1694. – Franjo, sin Marka Ćurčije (Marcus Tiurcsia) i Helene Filipović (Helena Philipovich), kumovi Josip Filipović i Mara Kojundžija (Mara Koiucsi).

8. kolovoza 1694. – Mihajlo, sin Petra Ninka (Petrus Ninko) i Helene Bitevi,⁹ kumovi Filip Tott i Margareta Csordas.

12. kolovoza 1694. – Katarina, sin Ivana Szűcsa i Margarete Nikolić (Margarita Nicolich), kumovi Ilija Bajalić (Elias Baialich) i Jakoba Probojča (Jacoba Proboicsa).

17. rujna 1694. – Mihajlo, sin Andrije Ördöga i Margarete Modre, kumovi Grgur Puskas i Helena Bagić (Helena Bagics).

28. rujna 1694. – Mihajlo, sin Matije Patfalvca¹⁰ i Margarite Lukić. Kumovi: Matija Peić i Katarina Mihić.

10. listopada 1694. – Đuro, sin Grgura Matuševića (Gregorius Matushevics) i Katarine Roszo, kumovi Filip Toth i Margareta Csordas.

10. listopada 1694. – Margareta, kćerka Pavla Lipovca (Paulus Lipovacz) i Doroteje Temišvar. Kumovi Nikola Varga i Ursula Šokac (Ursula Sokacz).

⁷ Prezime zapisano u genitivu Pellionis. U nominativu glasi Pellio.

⁸ Prezime nije zapisano.

⁹ Vjerojatno „BITÈVI, adj. turski bitevi, jednostavan, samotvor, solidus“. Helenino prezime je na drugom mjestu upisano na Šokac.

¹⁰ Patfalvac, prezime izvedeno najvjerojatnije od mjesta Apátfalva na jugoistoku Mađarske.

17. studenoga 1694. – Stipan, sin Stipana Ladanija (Stephanus Ladani) i Janje Aničić (Agnes Anicsics), kumovi: Stipan Kómúves i Janja Kiraly.

29. studenoga 1694. – Klara, kćerka Marka Lipovca (Marcus Lipovacz) i Ane Stojčić (Anna Stoich). Kumovi: Petar iz Temišvara (Petrus a Temisvar) i Katarina Temišvar.

26. prosinca 1694. – Stipan, Đuro i Ana Temišvarac (Anna Temisváracz). Kumovi Nikola Varga i Ursula Šokica.

27. prosinca 1694. – Mara, kćerka Mihajla Nikolića i Mare iz Osijeka (Mara ab Essek). Kumovi: Šimun iz Osijeka (Simun ab Essek) i Ana Lukacsi.

1695.

5. siječnja 1695. – Đuro, sin Ivana Čurčije (Joannes Tiurcsia) i Margarete iz Tarnaka (Margareta a Tarnok).¹¹ Kumovi: Luka Aničić i Magdalena Kovač.

23. siječnja 1695. – Ivan, sin Stipana Bajalića i Katarine Szegedi. Kumovi: Mihajlo Mandić i Mara Tomić.

25. siječnja 1695. – Petar, sin Marijana i Ane Hetini, kumovi Dorotea Sitarica (Dorothea Szitaricza) i Đuro Matić.

6. veljače 1695. – Margareta, kćerka Đure Bačića i Katarine Csanady, kumovi Mihajlo Sóvágó i Margareta Ötvös.

16. veljače 1695. – Augustin, sin Matije Szűcsa i Ane Bajkus (Anna Bajkus), kumovi Ilija Bajalić i Jakoba Probojčević (Jacobus Proboicsevich).

21. ožujka 1695. – Josip, sin Wolfganga i Mare Lippai, kumovi Mihajlo Mandić i Mara Tomić.

11. travnja 1695. – Katarina, kćerka Mihajla i Helene Hetinac, kumovi Ivan Filipov i Margareta Lörincz.

13. travnja 1695. – Đuro, sin Nikole Lippaija i Ane Patfalvi, kumovi Josip Matić i Ana Jacsik.

3. svibnja 1695. – Bartul, sin Bartula Borbelya i Katarine Aničić, kumovi Grgur Tömösvári i Margareta Tadianovich (Margarita Tadianovich).

14. svibnja 1695. – Janja, kćerka Nikole i Janje Szabo, kumovi Đuro Šarac (Saracz) i njegova supruga Jelena.

30. lipnja 1695. – Petar, sin Mihajla Živića i Janje Aničić, kumovi: Andreus Barcsani i Helena Nagy.

30. lipnja 1695. – Ana, kćerka Nikole Mikolića i Margarete Živko (Margaritha Zivko), kumovi Šimun Damjanović (Simon Damianovich) i Katarina Andrić (Catharina Andrich).

22. srpnja 1695. – Magdalena, kćerka Martina i Katarine Povdinac,¹² kumovi Nikola Posgai i Ana Ranacz.

13. kolovoza 1695. – Ana, kćerka Ivana Kocsisa i Katarine Kállai, kumovi Grgur Pusas i Helena Baić (Helena Baics).

¹¹ Vjerojatno je riječ o selu Tárnok u centralnoj Mađarskoj.

¹² Čini se da je riječ o toponimu Povda. Pod 4. kolovozom 1695. ubilježeno je u segedinskoj franjevačkoj crkvi krštenje Margarete, kćerke Grgura iz Povde (Gregorius a Povda) i Suzane iz Povde (Susana a Povda). Kumovi su bili Pavle Mora i Ana Martonosi.

14. kolovoza 1695. – Mihajlo, sin Pavla Makaija i Tome Temesvári, kumovi Mihajlo Temesvári i Ursula Matić.

17. kolovoza 1695. – Katarina, kćerka Martina Csanadija i Elizabete Jelić (Elisabetha Jelich). Kumovi Đuro Balazs i Agnes Kis.

6. rujna 1695. – Katarina, kćerka Petra Ninka (Petrus Ninko) i Jelene Šokac (Helena Sokacz), kumovi Filip Mandić (Philippus Mandich) i njegova supruga Margareta.

8. rujna 1695. – Mihajlo, sin Petra Csanadija i Margarete Živić (Margaritha Zivich), kumovi Grgur Puskas i Katarina Andrić (Catharina Andrich).

18. rujna 1695. – Ivan, sin Marka Bačića i Ane Ötvös, kumovi: Stipan Božić (Stephanus Bosich) i Helena Marić (Helena Marich).

21. rujna 1695. – Matija, sin Stipana Matića i Tome Temesvári, kumovi Matija Czifra i Ana Temesvári.

29. rujna 1695. – Mihajlo, sin Matije i Ane Csanadi, kumovi Đuro Bačić i Katarina Lippai.

8. listopada 1695. – Luka, sin Petra Patfalvaija i Ane Lipai, kumovi: Andrija Tomić i Ana Lipai.

9. listopada 1695. – Helena, sin Đure i Katarine Csanadi, kumovi: Mihajlo Temesvari i Ursula Matić.

4. prosinca 1695. – Katarina, kćerka Pavla Aradija i Doroteje Aradi. Kumovi: Nikola Varga i Ursula Šokac.

13. prosinca 1695. – Dominika, kćerka Andrije Bošnjakovića (Andreas Bosnykovich) i Ane Bačić (Anna Bacs). Kumovi Đuro Bačić i Katarina Kujundžić (Catharina Kujuncsich).

15. prosinca 1695. – Margareta, kćerka Stipana Ladanija (Stephanus Ladani) i Janje Aničić (Agnes Anicsics). Kumovi: Ladislav Orosz i Elisabet Kazi.

1696.

20. siječnja 1696. – Pavle, sin Matije Szúcsa i Ane Bajkuš (Anna Baikus). Kumovi Ilija Bajalić i Janja Csanadi.

23. siječnja 1696. – Marina, kćerka Michaela Csanadija i Jelene Tarnoky. Kumovi: Ivan Bunjevac (Bunievacz) i Katarina Juzo (Catharina Juzo).

2. veljače 1696. – Magdalena, kćerka Grgura Temesvárija i Margarete Lippai. Kumovi: Mihajlo Sopić (Michael Szopich) i Josipa Lippai.

3. veljače 1696. – Blaško, sin Wolfganga Csanadija i Margarete Lippai. Kumovi: Mihajlo Mandić (Michael Mandich) i Margareta Patfalvi.

16. travnja 1696. – Margareta, od roditelja muslimana (ex parentibus Mahometanis). Kumovi: Đuro Bačić (Georgius Bacsich) i Katarina Lippai.

13. travnja 1696. – Elizabeta, odrasla žena od rackih roditelja (adulta ex Rascianis parentibus). Kumovi Ivan Lotos i Ana Kőműves.

14. travnja 1696. – Đuro, sin Mihajla Šokca i Katarine Lippai. Kumovi: Luka Vidović (Lucas Vidovich) i Josipa Ivanović.

20. travnja 1696. – Ana, kćerka Đure Bukare i Magdalene Csanadi. Kumovi: Pavle Mora i Ana Šokac.

6. svibnja 1696. – Helena, kćerka Martina Totha i Helene Bošnjak (Bosnyak). Kumovi: Petar Toth i Dorotea Toth.

11. svibnja 1696. – Ana, kćerka Jovana Stojanova i Suzane Farago. Kumovi: Bartul Borbely i Margareta Temesvari.

10. kolovoza 1696. – Lucija, kćerka Marka i Katarine Utvinac.¹³ Kumovi: Petar Haradin i Margareta Harnak.

19. rujna 1696. – Matija, kćerka Andrije Utvinca i Katarine Car. Kumovi: Đuro Bosančić (Georgius Bosancsich) i Margareta Jernić (Eernich).

7. listopada 1696. – Ana, kćerka Marka Šandorovića (Sandarovich) i Helene Filipčev (Heleana Filivcseva). Kumovi: Josip Martonosy i Margareta Eötvös.

16. listopada 1696. – Ana, kćerka Marača Bačića (Maracs Bacsich) i Ane Eötvös. Kumovi: Stipan Božić (Bosich) i Helena Marković.

Gornji popis govori slikovitije od svakog pokušaja davanja sumarnog opisa prilika u Potisju i Pomorišju. Segedin je na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće postao utočište brojnih elemenata iz šire okolice. Povjesničar ondje zatječe prezimena, koja se kasnije javljaju u Subotici i Somboru. Moguće je da se jedan dio Somboraca i Subotičana u nesigurnim godinama sklonio u sigurniji Segedin. Uostalom, poznato je da su 1686. Dujam Marković i Đuro Vidaković, predvodnici „katoličkih Raca“, tražili od austrijskih vojnih vlasti da pruže utočište njihovim sunarodnjacima u Segedinu. Ovi izvadci iz matične knjige krštenih u Segedinu zapravo pokazuju da je spomenuta molba uslišana. Međutim, to nisu bili jedini elementi koji su tražili sigurnost iza čvrstih zidina segedinske tvrđe. Ondje se slio pravi konglomerat naroda iz bliže i daljnje okolice Segedina: iz Lipe (Lipove), Temišvara, Bečkereka (danas Zrenjanin), Hetina (općina Žitište), Patfalve (Apátfalva) itd., ali i iz daljih mjesta: Osijek (Osiklija), Sarajevo (Sarajlija), Sombor (Zomborac). Prezimena poput Sakadžija, Kulundžija, Kaladžija, itd. ukazuju na moguća zanimanja segedinskih Hrvata.

Segedin i Arad su svakako bila sigurnija mjesta, nego niz razbacanih sela i zaselaka, kojima su bili išarana krajolici Potisja i Pomorišja. Uostalom, zato su i ta dva grada (Segedin i Arad) postali sjedišta spomenutog obrambenog sustava koji je obrazovan uoči samog ustanka (1702.). U pitanju je Potisko-pomoriška granica (ili krajina). Međutim, ona je stvarno postojala i prije toga. Njen glavni stup ili kičmu činili su upravo oni elementi koji su se borili u vrijeme Velikog bečkog rata (1683. – 1699.) na strani Bečkog dvora. Oni su bili organizirani u racke milicije, čije baze su predstavljali tzv. vojni šančevi (mjesta s nekim oblikom fortifikacije). U Bačkoj su se po značenju izdvajali subotički, somborski i petrovaradinski vojni šanac, a u Pomorišju Čanad, iz kojega je mjesta potekao Jovan Popović Tekelija, pradjed Save Tekelije, jednog od osnivača Matice srpske u Budimu i utemeljivač zadužbine Tekelijanuma.

U ratne događaje 1703. – 1711. bili su aktivno uključeni kako žitelji Potisja, tako i Pomorišja. Obje populacije su pretrpjele osjetne žrtve, ali su se posljedice rata

¹³ Utvinac, prezime najvjerojatnije izvedeno od Utvin, naselje u Rumunjskoj (okrug Timiș).

više osjećale u Potisju. I tako proređeno stanovništvo Potisja se sredinom 18. stoljeća iselilo u Rusiju (današnja Ukrajina), ostavljajući svoja prazna ognjišta novim doseljeničkim elementima (Nijemcima, Slovancima, Mađarima itd.). U Potisju je s druge strane nekoliko gradova dobilo povlaštenu položaj Segedin (1715.), Sombor (1749.) i Novi Sad (1749.) su već u prvoj polovini 18. stoljeća uzdignuti u rang slobodnog kraljevskog grada. Subotica je prvo bila povlašteno komorsko trgovište (1743.), a tek 1779. se priključila skupu gore nabrojanih gradova. Segedin je svoj povlaštenu status dobio na osnovi isprava koje su mu izdali još srednjovjekovni ugarski kraljevi. S druge strane, Sombor, Novi Sad i Subotica su se morali izboriti za svoje privilegije. Glavni inicijatori elibertacijskih pokreta u dotičnim naseljima bili su upravo pripadnici rackih milicija, koje su se isticale ne samo na bačkom ratištu, nego i brojnim drugim. Upravo blagodareći tim elitama udaren je temelj za razvoj danas najznačajnijih gradova u Bačkoj i općenito u Vojvodini. Osim toga, sačuvana je uspomena na dane kada je Bačka prešla iz osmanlijskih ruku u austrijske. Na taj se način održao povijesni kontinuitet koji je inače na Balkanu krhke prirode. Suboticu su u tom smislu zadužile obitelji Sučić i Vojnić, a Sombor Marković i Parčetić. Zapisana svjedočanstva pripadnika ovih obitelji otkrivaju mnoge pojedinosti, koje se ne mogu saznati iz drugih izvora. Neka od tih svjedočanstava su ušla u plemićke povelje, koje su ove obitelji dobile kao nagradu za svoje ratne zasluge.

Po značenju se naročito izdvajaju sjećanja Stipana Vojnića, prvog suca povlaštenog komorskog trgovišta Sent Marija (Nimčević 2020: 40–49). Ona pokazuju da je obitelj Vojnić živjela u Subotici (ili okolici) najmanje tri generacije. Rođen na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće, Stipan Vojnić se živo sjećao svojih predaka i njihovih podviga i žrtava, što se prepričavalo u obitelji. Sigurno je znao mnogo više nego što je iznio u dokumentu. Međutim, čini se da nije bio vičan sastavljanju pismenih sastavaka. Ipak, čak i to njegovo taksativno nabranje bitaka i ostalih vojnih pothvata u koje su bili uključeni pripadnici obitelji Vojnića, dragocjeno je povijesno svjedočanstvo, jer otkriva zapravo gdje su sve ratni događaji odveli ne samo Subotičane, nego i Somborce i druge militare (graničare), koji su skupa činili jednu vojnu cjelinu. Vojnićevo svjedočanstvo ne samo što upotpunjuje ionako fragmentarnu sliku o ratnim događajima u Bačkoj i zagranničnim predjelima 1683. – 1699., 1703. – 1711., nego joj, štoviše, daje toliko potreban okvir koji se, nažalost, ne vidi u povijesnim radovima brojnih povjesničara.

U historiografiji su učinjeni brojni pokušaji da se rasvijetli sudjelovanje subotičkih i somborskih „Raca“ u ratu protiv kuruca na početku 18. stoljeća. Međutim, uloženi naponi su urodili slabim plodom. Jedino je István Iványi iznjedrio veće rezultate, jer se osim oskudnih njemačkih podataka iz Ratnog arhiva u Beču služio živopisnim svjedočanstvima mađarskih ustanika – kuruca. U srpskoj historiografiji međutim Iványijevi rezultati su slabo korišteni. Naprotiv, čini se da je Iványi često zaobilazan u širokom luku. Čak i Slavko Gavrilović, koji se bavio identičnom tematikom kao Iványi (Vojnom granicom), nije pokazao veći interes za radove ovog mađarskog povjesničara iznimno bogate faktografijom. Štoviše, u jednom uratku, kojega je potpisao Gavrilović, potkrala se jedna greška, koja lijepo svjedoči da Iványi

nije ostavljao bitan utjecaj na srpsku historiografiju. Iako su uradak potpisala još dvojica koautora, nijedan nije zamijetio nelogičnost. Naime, u uratku su Luka Sučić stariji i Luka Sučić mlađi identificiranu kao jedna ličnost, iako se i bez detaljnog istraživanja može izračunati da ih dijele dvije generacije (Gavrilović 2008: 22). Prvi Luka je naime djed drugome Luki. Prvi je Luka rođen oko 1648., a umro je još prije završetka 1705. i pokopan u franjevačkom samostanu u Segedinu, tj. vjerojatno u njegovoj kripti. Drugi Luka je pak pokopan u Subotici 1747. Prema tome, teško je zamisliti da je Luka Sučić živio sto godina i uz to još ostao vojno aktivan praktički do svoje smrti. Prizor stogodišnjeg ratnika je moguć samo u znanstvenim fantastikama. Povijesni izvori, međutim, pokazuju drukčije tendencije.

Kao što se vidi, potisko-pomoriški Hrvati i Srbi su iznjedrili na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće nekoliko ličnosti s bogatim biografijama, koje nisu do konca istražene. Još manje su rasvijetljene njihove pretpostavljene njemačke starješine: Johann Friedrich Freiherr von Globitz (Glowitz), Leopold Anton Joseph von Schlik (ili Šlik) (1663. – 1723.), Sigbert Graf von Heister (1646. – 1718.), Ludwig Graf von Herbeville (1635. – 1709.), Georg Wilhelm Löffelholz von Kolberg (1661. – 1719.) i drugi. Mađarski časnici, János Hellepront, János Csajághy, Miklós Bercsényi, Sándor Károlyi, János Bottyán, Tamás Sötér, Ferenc Darvas, Istók Szűcs i drugi, koji su se istaknuli na bačkom ratištu, ne samo što su u prosjeku nepoznati srpskim povjesničarima, nego su i potpuno nezanimljivi. Od gore nabrojanih, svega su dvojica ili trojica dobila prostor na stranicama srpske nacionalne povijesti. Darvasovo izvješće o etničkom čišćenju Raca se po principu „resavske škole“ prenosi iz uratka u uradak, ali više kao ilustracija stereotipičnog Rákóczijevog doglavnika, nego kao jedno u nizu svjedočanstava, koje treba dovesti u svezu s konkretnim događajem. Isto vrijedi i za Szűcsvu pjesmu, koja je, današnjim rječnikom govoreći, antisrpska. Stoga se ne treba čuditi što je dobila prostor u brojnim radovima. Međutim, i ona figurira više kao ilustracija za okrutnost i genocidnu prirodu Rákóczijevog pokreta, nego kao jedan fragment u daleko složenom i povijesnom mozaiku. Sve u svemu, način na koji su kuruci prikazani u srpskoj historiografiji budi reminiscencije na etnička čišćenja iz prethodnog (20.) stoljeća. Istina, između brojnih nepočinstava s početka 18. stoljeća i prve polovine 20. stoljeća sigurno ima mnogo upadljivih sličnosti. Međutim, povijest se ne može definirati kao jednostavno „ponavljanje već viđenoga“. Svaki povijesni događaj ili razdoblje predstavlja poseban slučaj i kao takvo treba ga i sagledati. Takav (analitički) pristup je izostao u slučaju kuručkog ustanka (Popović 1954: 100-101).

1703.

Kuručki ustanak je izbio sredinom lipnja 1703., u najnezgodnijem trenutku po Beč. Većina carskih postrojbi i najbolji zapovjednici bili su zauzeti u ratu za Španjolsko nasljeđe (1701. – 1714.). Epicentar ustanka se nalazio u sjeveroistočnoj Ugarskoj. Riječ je o prostoru koji danas pripada (zapadnoj) Ukrajini: Mukačevo (Munkács). Ondje su se uostalom nalazili obiteljski posjedi Rákóczijevih. Odatle se

pokret proširio gotovo po cijeloj Ugarskoj. Relativno brzo je došao i u bačko Potisje. Već u srpnju 1703. kuruci su doprli do Tise, te se Segedin našao u opasnosti. Segedin je tada bio, kako Iványi piše, glavno gnijezdo Raca. Globitz je pozvao momčad svih potiskih šančeva u Segedin i uz njihovu pomoć očistio Bačku od kuruca. Nakon toga, osnažio je prijelaze preko rijeke Tise Racima. Ipak, 15. rujna 1703. jedan kuručki odjel uspio se probiti do Segedina. Međutim, njemačke i racke postrojbe pod zapovjedništvom baruna Kibe, generala i zapovjednika brodske tvrđe, razbile su kuručke ustanike. Nakon toga, 19. rujna 1703. Kiba u jednoj svojoj naredbi naziva Rákóczija nepoštenim varalicom, strančarem i državnim neprijateljem. Poziva mađarska mjesta neka ostanu vjerna Habsburškoj kući i neka pružaju opskrbu za austrijsku vojsku. Prvih dana listopada kod Halasa, Kiba se ponovno sukobio s kurucima. Poginulo je 234 carevaca, među kojima i Kiba. Kibina vojska je razbijena i mađarska mjesta između Dunava i Tise pristala su uz kuruce. Posljedično, budimška i segedinska tvrđa su jedna od druge bile odsječene. To se loše odrazilo posebice na posadu segedinske tvrđe. Segedinska milicija, pošto nije mogla više dobiti hranu, počela je pljačkati i pustošiti mađarske krajeve. Carski časnici su s tim u svezi izdali zabranu. Međutim, racka milicija tu zabranu nije uzimala za ozbiljno. Učinka nije imala ni naredba Jovana Monasterlije, rackog podvojvode, koja je izdana u Baji 5. prosinca 1703. Iványi s tim u vezi piše: „Podivljali Rac je bio nezauzdan kao poplava koja je odvalila obalu.“ (Iványi 1885: 130; Popović 1954: 81-84).

Franjevac Sándor (Aleksandar) iz Jászberénya, bivši kapelan u Subotici, poziva pismom od 29. listopada 1703. kapetane Đuru Marčetića i Luku Sučića neka pređu u Rákóczijev tabor. Pismo je pisano hrvatskim jezikom, odlikuje se jasnoćom i svjedoči o visokoj razvijenosti kulturnih odnosa između Mađara i Hrvata još u 17. st. Pater Sándor je inače poznat iz *Kućne povijesti* (Historia Domus) franjevačkog samostana u Subotici po svojoj pastirskoj ulozi u Velikom bečkom ratu, kada je spasio hrvatsku pastvu od propasti. Sada kao Rákóczijev apelira na svoje bivše župljane neka se pridruže mađarskoj nacionalnoj stvari: „Videći mnoštvo vojske poglavice Rakoczine, i znajući dobro da sam s vami dosta dobro uživao, stoga rad hoteći dobro za dobro i ja vami učiniti. Na znanje vami dajem volju Poglavice Franceška Rakoczije. Šalje (Rákóczi) vami knjigu virnu. Ako se pridajete i kod njega ustajete dati će vami slobostinu kakovu imadaše hajdučki varoši. Vojska ima dosta. Svaki dan kakono trava niče. Žao mu je kršćane trti (ubijati). I dosada bi išli (kuruci) na vas, ali čeka se za (!) ćete se pridati. Akoli nećete, valja da idu na vas, zašto (zato što) ne ima ni odkud nikakova neprijatelja nego isto Raczove. Ako biste što mislili, odpišite (odgovorite), ovde jesu u nas kapitani Deak Ferencz, Török Andras koji imaju ovlast s vami se pogodati, a koli im viru zadaješ da će vas lepo samomu Rakoczije dopratiti. Nemojte dakle puk kršćanski gubiti, zašto (zato što je) sva veće zemlja Madžarska ustala. Bercsenie (Bercsényi) je pod Egrom (Ostogonom) domalo dana ako Bog da hoće i uzeti (osvojiti). Virujte i meni da će vas u milošću primiti i vami graciju dati. Velika Gospoda jesu se pridala, kako hoće Madžarskoj zemlji szabacsaga tako je i vami i svim kršćanom (kršćanima).“ Dakle, pater Sándor ovdje jasno poistovjećuje pripadnost katoličkoj vjeri s odanošću Ferencu Rákócziju i njegovom

pokretu. Rákóczi i njegovi časnici su, paradoksalno, protestanti. Pater također jasno upozorava na posljedice neposlušnosti. U slučaju da se ne odazovu, Hrvate čeka ista sudbina kao Srbe. Radi veće uvjerenosti, pater također obavještava subotičke starješine o najnovijim uspjesima kuručkog pokreta. Osobno jamči da će, ukoliko prihvate sporazum s kuručkim starješinama, uživati iste privilegije kao hajdučki gradovi (Gavrilović, Jakšić 1987: 577).

1704.

Kuručki pukovnik János Hellepront piše 25. veljače 1704. o prilikama u Podravini Sándoru Károlyiju koji je onda bio glavni kuručki zapovjednik između Dunava i Tise. Izražava svoju ogorčenost nad nediscipliniranošću, koju je pokazala mađarska kuručka vojska. Objašnjava zašto se Raci nisu htjeli zakleti na vjernost Rákóciju. Naime, Raci su vidjeli da kuruci muče i ubijaju mađarski narod koji se zakleo na vjernost. U Sečuju (Szekcső) i Baji je zaplijenjena sol. „Jednom riječju“, objašnjava Hellepront, „sve je samo plijen“. Hellepront je također Monasterliju pozvao da se priključi kurucima. Nadao se da će svi Raci položiti zakletvu. Međutim, Hellepront je i sam bio svjestan po kojoj cijeni se to može obistiniti: „To bi bilo izvodljivo samo da mađarska vojska drži disciplinu“. Hellepront također izvještava da su Raci napadali naselja uz Dunav: Batu (Báta), Sečuj pa čak i njegove posjede. Raci su „posjekli sve ljude, čak i djecu“. Dalje, Hellepront piše: „Dvoje ljudi su ispekli, a moja supruga je pobjegla u Pečuh samo u jednoj košulji“. Hellepront objašnjava i uzrok tih rackih izgreda. Podsjeća da su se, prije nego se sve to dogodilo, Raci obvezali na vjernost. Međutim, seljaci iz Bâte, Srimljana (Szeremle) i Kalače su ih napali i uništili. „Sada oni uzvraćaju Mađarima milo za drago“ (a magyarokon tromfot ütöttek), objašnjava Hellepront. Na koncu, Hellepront spominje da je zauzeo Baju: „U osvajanju Baje i pečuškog kraja, bio sam vodeći i glavni, ali ja nisam uzrok izgreda... Bajski sam šanac, po zapovijesti, uništio“. O pljački i pustošenju mađarskih sela uz Dunav sve do Kalače piše i Mihály Csery Sándoru Károlyiju 6. ožujka 1704. (Iványi 1885: 130-131).

Dana 18. travnja 1704. Dvorsko ratno vijeće u Beču odobrava zapovjedniku segedinske tvrđe Globitzu zamjenu za zarobljenog kapetana Luku Sučića. Nekoliko mjeseci kasnije (15. lipnja), Dvorsko ratno vijeće piše generalu Herbersteinu. Obavještava ga da je general Dietrich Glöckelsberg (umro 1707.) s njemačkom vojskom krenuo na Paks (županija Tolna). Naređuje mu neka u pomoć napredujućoj vojsci pošalje 1000 pomoriških graničara pod Jovanom Tekelijom i 1000 konjanika iz Po-tiske vojne granice pod Lukom Sučićem (Gavrilović 2005: 110).

Rákóczi je već u studenom 1703. pozvao Raci da se priključe njegovom pokretu. Međutim, kada je doznao za njihove izgrede protiv mađarskog življa u Baranji, promijenio je plan i pošao u kaznenu ekspediciju. Svoj vojni pohod je počeo koncem lipnja 1704. U prethodnicu je poslao generala Antala Eszterháziya. Ova prethodnica je napala kod Bátmonostora pravoslavni samostan. Kuruci su tom prilikom poubijali sve tamošnje pravoslavne redovnike. Iványi piše da je ovaj nečuveni događaj za

Race bio signal za uzbunu. Raci su naime na vijest o provali kuruca počeli bježati u prekodunavske krajeve, prije svega u Srijem. Somborski povjesničar Muhi vidi u pojavi kuruca u Bačkoj početak jednog dugog rata koji je vodio u obostrano uništenje: „Kada su prve kuručke postrojbe upale kod Baje i Bátmonostora u kraj naseljen Srbima, Bačka se pretvorila u poprište istrebljivačkog rata (irtóháború színhelye)“. Doista, bolje riječi Muhi nije mogao odabrati. Kasniji događaji donekle opravdavaju tradicionalnu antipatiju u srpskoj historiografiji prema kurucima. Kuruci su naime sve one koji nisu htjeli surađivati s njima doveli praktički i suštinski na rub uništenja (Iványi 1885: 131; Muhi 1944: 85).

Nakon počinjenih nepočinštava u Gornjoj Bačkoj, Rákóczi se sa svojom vojskom zaputio na jug, uz Dunav do Titela. Usput nije naišao na veći otpor. Vijesti o njegovim nepočinstvima brzo su se širile i gonile Race u bijeg. Muhi ovako ocjenjuje značenje Rákóczije kaznene ekspedicije u unutaršnjost Bačke: „Kuručka osvetoljubivost je uništavala sve pred sobom i ova (bačka) naselja, koja su nakon protjerivanja Turaka, počela cvjetati, ponovno su opustjela.“ (Iványi 1885: 131; Muhi 1944: 86).

Glavni kuručki vojni povjerenik (főhadbiztos) Ferenc Darvas izvještava 19. srpnja 1704. Rákóczija iz Martonoša: „U cijelom Rácországu (Bačkoj – primj. V. N.) spalili smo veliki broj naselja, koja se nalaze s ove strane Dunave i Tise...“¹⁴ Čak i Iványi, koji je trpio u svoje vrijeme, a i poslije brojne kritike zbog svog promađarskog držanja, ne nalazi riječi opravdanja za toliku destrukciju, koju su kuruci, dakle miljenici nacije, sručili na Bačku i njeno stanovništvo: „I doista, takvu štetu i pustoš su donijeli tadašnji i kasniji osvetnički pohodi da se ovi mogu usporediti s provalama Tatara. Stradalo je, naime, i ono malo, što je preživjelo vrijeme Turaka“. Dakle, Iványi ondje izravno osuđuje zločine počinjene u ime slobode mađarske nacije. Prema tome, ne može mu se pripisivati da je bio nenaklonjen Srbima (Iványi 1885: 132).

Međutim, jedan od značajnijih rezultata ovoga pohoda bila je i predaja Bača kurucima, do koje je došlo koncem lipnja 1704. Iványi zapaža da su branitelji ove stare tvrđe otvorili kapije na prvi Rákóczijev poziv na predaju. Zapovjednik petrovaradinske tvrđe Dietrich Heinrich von Nehem je povjerio obranu tvrđe Bač pukovniku po imenu Fluk. Posadu Bača je činilo 100 momaka, koji su ustali protiv svojih časnika, svezali su svog kapetana i predali grad Rákócziju. Gubitak ove važne strateške točke bacio je Nehema u razmišljanje. Bojao se da će loš primjer vojnika stacioniranih u Baču potaknuti i druge posade na predaju. Njegovi su strahovi bili opravdani. Posade nisu dobile plaću za svoju službu, a ni odjeću. Međutim, predaja nije spasila Bač od razaranja. Tvrđa je postala žrtva plamena. Požar je podmetnuo ili Fluk ili, kako neki izvori govore, Mađari (Iványi 1885: 131).

Dana 20. srpnja 1704. Rákóczi se nalazio pred Segedinom. Grad se sastojao iz dva dijela: tvrđe i palanke. Palanka je dotada bila najsigurnije utočište za Race iz Pottisja. Rákóczi je okružio palanku, spalio je i opljačkao. Međutim, tvrđu je bezuspješ-

¹⁴ Popović prevodi Darvasovu rečenicu ovako: „Sva velika mjesta Rascije, i s ove, i s one strane Dunava i Tise, popalili smo“ (Popović 1954: 93). Međutim, iz izvornika se vidi da je ipak u pitanju ova (bačka) strana Dunava i Tise. Ona (banatska) strana Tise pripadala je pak Osmanskom Carstvu.

no opsjedao. Njegove snage se, čini se, nisu usredotočile samo na Segedin. Naime, u to vrijeme je stanovništvo Subotice pod vodstvom svojih franjevačkih starješina prešlo u Srijem, u Petrovaradin, mnogo sigurnije područje za miran život. Subotička momčad sposobna za nošenje oružja bila je raspoređena u segedinskoj tvrđi i stajala je na raspolaganju njemačkim zapovjednicima do kraja rata. Na koncu je Rákóczi, dijelom zbog bolesti, dijelom zbog nedostatka opsadnih sprava odustao od opsade i 13. kolovoza 1704. se zaputio preko Čongrada u Gyöngyös (Iványi 1885: 132; Iványi 1886: 120).

Dana 25. rujna 1704. zaključeno je primirje između kuručkih i njemačkih snaga. Njemački zapovjednici Heister i Globitz su 25. rujna i 7. listopada 1704. izdali naredbe kojima pod prijetnjom smrtne kazne (vješanje, razapinjanie na kotač i nabijanje na kolac) zabranjuju srijemskoj i bačkoj miliciji bilo kakvo neprijateljsko ponašanje. Stanovništvo, koje je pobjeglo pred kurucima, polako se vraćalo svojim napuštenim i spaljenim domovima. Vjerovali su da je došao kraj svemu, da je postignut dogovor s Mađarima i da sada mogu u miru ostati doma. Jedno pismo kuručkog pukovnika Jánosa Hellepronta, datirano 4. listopada 1704. iz logora kod Šolte (Solt), lijepo ilustrira tadašnje prilike u sjevernoj Bačkoj. Hellepront piše gradovima Kecskemétu, Nagyörösu i Ceglédu:

„Sigurno su stigle naše vijesti da su Raci zaposjeli kako cijeli Sombor, tako i druga sela. Bajci su došli ondje na berbu, a ostali su došli radi nastanjanja. Već oru, siju i vode svako domaćinstvo. Čini se da namjeravaju postići dogovor s Mađarima. Niti Rac, niti Mađar ne želi više ratovati jedan s drugim. Stoga želim narediti u ime Njegovog Veličanstva Našeg Gospodara (Rákóczi): u ponedjeljak u zoru sve vojnike koje imate pošaljite smjesta ovamo. Zajedno sa Kečkemećanima otići ćemo u Suboticu ili u Baju i ispitati da li se (Somborci) doista žele zakleti na vjernost, ili je pak posrijedi neka druga smicalica. Ako je ovo drugo, onda ćemo biti dovoljno snažni da odgovorimo na to.“ (Iványi 1885: 132-133; Iványi 1886: 120).

Ako su Raci Sombora bili primjer čudorednosti, to nije vrijedilo za njihove pomoriške ekvivalente. Naime, u listopadu 1704. Löffelholz, zapovjednik aradske tvrđe, žali se Dvorskom ratnom vijeću u Beču na delikventno ponašanje Raca. Piše kako su Raci skloni samo pljački i razbojništvu i kao protutežu njihovoj sili traži 200 njemačkih konjanika (Iványi 1885: 129-130).

Dana 15. listopada 1704. je ponovno sklopljeno primirje. Rákóczi je u studenome iste godine imenovao Bottyána za vrhovnog zapovjednika kuručkih snaga između Dunava i Tise. Doista, izbor nije mogao biti bolji. Od svih kuručkih starješina, nitko nije tako dobro poznao mentalitet Raca kao Bottyán. Više puta je pokazao da je dorastao izazovima pred koje su ga oni stavili. Svaki puta je uspijevaao zadržati profesionalnu hladnokrvnost i neprijatelju dati takav odgovor da ga on dugo nije zaboravio. Njegovo ratno umijeće se može objasniti kao posljedica činjenice da je on jedan dio svoje dugogodišnje vojne službe proveo upravo s istim tim Racima protiv kojih je sada vodio borbu za život i smrt. Uostalom, i sam je bio jedno vrijeme zapovjednik segedinske tvrđe i poznao je subotičkog i somborskog kapetana. Somborskim Markovićima je izdao svjedodžbe o njihovom ispravnom držanju. Njegova

jedina mana su bile godine i zdravlje, koje se zbog godina pa i desetljeća ratovanja pogoršalo (Iványi 1885: 133; Nimčević 2018: 66).

Bottyán pripada redu onih vojskovođa koji pokazuju visok stupanj samoinicijative i samosnalažljivosti. Znao je točno procijeniti i svoje i neprijateljske snage. Napadao je tamo gdje treba i kada treba. Također je majstorskom vještinom izbjegavao nepotrebnu pogibelj. Bio je to protivnik koji je doista ulijevao strah u žilama svojih protivnika. Oni su ga dobro poznavali iz „mirnih vremena“, kada su zajedno s njim ratovali pod istom zastavom. I kada je Rákóczi predao Bottyánu inicijativu, Raci nisu morali čekati dugo da vide svog bivšeg starješinu u akciji. Rákóczi je 22. studenoga 1704. ponovno pozvao Race na lojalnost. Međutim, oni su još jednom iz određenih razloga odbili stati pod kuručke zastave kao plaćenici. Zbog toga je Bottyán krenuo iz Érsekújváru u kaznenu ekspediciju. Htio je, naime, nastaviti tamo gdje je Rákóczi stao u ljeto 1704. Dopro je sve do Titela i ponovno je protjerao Race preko Dunava i Tise. Štoviše, presjekao im je liniju opskrbe Segedin-Petrovaradin. Posljedično, zaustavio je svaki promet između Budima i Petrovaradina. Oko 10. prosinca 1704. Bottyán je napustio Bačku. Nekoliko dana kasnije, 15. prosinca, još jednom i „posljednji puta“ pozvao je bačke Race na mir i lojalnost (Iványi 1885: 133).

1705.

Ratna 1705. donijela je zanimljive peripetije. Kuruci su bez sumnje mislili da su njihove kaznene ekspedicije iz 1704. ostavile dubok dojam na Race i da će oni ponovno porazmisliti o pozivu na priključenje kuručkom pokretu. Veliki dio Raca se pred prizorima stradanja sklonio u neprohodne krajeve Bačke ili u Srijem ili na turski teritorij u Banat. Dakle, njihova kohezija je bila prilično razbijena i samim tim otvorene su mogućnosti za manipulacije koje su kuruci htjeli iskoristiti. Tako 2. veljače 1705. kuručki vrhovni zapovjednik (főhadvezér) grof Miklós Bercsényi savjetuje Bottyána kako se treba ophoditi prema Racima. Pošto su Raci koji žive u Bačkoj prekinuli neprijateljstvo i žive u miru, treba uložiti napore da ih se na svaki način osnaži u mirnom držanju, ako se već ne može pridobiti cijeli racki narod za Rákóczijevu stvar. S tim u svezi, Bercsényi savjetuje Bottyána da iskoristi pomoć kapetana Hellepronta i rackog kapetana Farkasa Mindszentija, s kojima je u veoma dobrim odnosima. Dalje ga je savjetovao da izazove unutarnji rat među njima i za to mu šalje novac radi kupovanja povjerenja (potkupljivanja) (Iványi 1885: 133).

Mjesec dana kasnije, 2. ožujka, Rákóczi je, pozivajući se na primjer gornjeugarških Raca, izdao novi poziv Racima između Dunava i Tise. Poručivao im je neka zajedno s Mađarima stanu u obranu slobode i stupe u njegovu vojsku. Žiteljima onih mjesta, koja pristanu na mir i suradnju, Rákóczi je obećao da će ih staviti pod svoju zaštitu i dozvoliti im da ostanu u svojim domovima. Rákóczi im je dao rok od tri tjedna da mu pošalju svoje izaslanstva u Jegru (Eger). U slučaju da odbiju ponuđeni prijedlog, Rákóczi je zaprijetio Racima da će poslati vojsku na njih koja će ih zbrisati sa zemlje ognjem i željezom. Za širenje ove obavijesti i organiziranje rackih poklonstvenih deputacija Rákóczi je zadužio Bottyána (Iványi 1885: 133-134).

Iványi piše da mu je nepoznato kakav je bio uspjeh ovog poziva. Međutim, najbolji sud o tome daju događaji koji su uslijedili neposredno nakon kuručke akcije za pridobivanje Raca za mir i suživot. Oni su bili ispunjeni ratnim sukobima koji po ogorčenosti nimalo nisu zaostajali za prošlogodišnjim. Muhi ovako objašnjava propali pokušaj usuglašavanja interesa između Mađara i Raca: „U veljači 1705. ponovno je bilo izgleda za to da Srbi i Mađari postignu dogovor jedni s drugima, ali bečke smicalice su opet preduhitrile to pomirenje i istrebljivački rat se nastavio. Čas su Srbi upadali u mađarska sela, čas kuruci u srpske naseobine“. Muhi, istina, kao jedan provincijski pisac nije najbolji autoritet za složena povijesna pitanja, koja iziskuju veliku erudiciju. On ratne događaje iz nacionalne povijesti pripovijeda zanosnim rodoljubivim tonom, u antihabsburškom duhu. Drugim riječima, pokušava ugoditi ukusu šire mađarske publike koja zahtijeva jednostavna objašnjenja (Iványi 1885: 134; Muhi 1944: 87).

Međutim, Muhijevo objašnjenje neuspjeha racko-mađarskog zbližavanja ima temelja. Nije teško zamisliti da je usporedno s kuručkom agitacijom Beč razvijao odgovarajuće protumjere za neutralizacija svakog diplomatskog uspjeha svojih neprijatelja. Uostalom, nije slučajno što su upravo 1705. godine, kada su kuruci pojačali svoje diplomatske aktivnosti, bečke vlasti nagradile neke od rackih časnika: Jovana Mitickog, Jovana Tekeliju i Luku Sučića. Poruka tog čina je bila potpuno jasna: na ekonomičan način održati Race u lojalnosti prema Beču. Istodobno, nije teško zamisliti da su bečke vlasti davale Racima zeleno svjetlo za pljačkanje i uništavanje mađarskog sela – gospodarske baze, iz koje je kuručki pokret crpio svoju snagu. Nažalost, tamo gdje su starije generacije povjesničara stale s istraživanjem, novije generacije pak nisu nastavile, nego su jednostavno preuzele rezultate svojih starijih kolega. Posljedično, slika o kuručkim aktivnostima u Bačkoj i dalje robuje nacionalnim duhovima koji obuzimaju nacionalne historiografije, posebice srpsku (Iványi 1886: 120).

Kada se vratio iz pohoda u Srijem, Bottyán je u svibnju 1705. poslao vojsku na Segedin i Petrovaradin, a sam se zaputio pod Budim. Koncem svibnja racka milicija iz Pomorišja je prešla Tisu i opustošila Madaraš i njegovu okolicu. Međutim, general Sándor Károlyi se pojavio s kuručkim snagama i potjerao Race preko Tise nazad u Pomorišje. Nakon toga, jedno vrijeme je u Bačkoj vladao mir. Njemački general Herbeville je u kolovozu krenuo iz Budima u Erdelj. Bottyán je saznao za njegov pokret i krenuo u potjeru za njim. Međutim, pratio ga je samo do Segedina, jer njegove postrojbe nisu bile dovoljno jake za odmjeravanje snaga s njemačkim postrojbama. Pošto je kod Segedina prešao Tisu, Bottyán se razbolio, te je neko vrijeme bolovao u Kečkemetu. U listopadu se pronijela vijest da je 15 rackih bojni (zászlóalj) iz Bačke krenulo na most preko Tise koji se nalazio kod sela Tápé kraj Segedina. Bottyán je također doznao da je ove Race morila glad. Zbog toga je 12. listopada poslao jedan odred konjanika u pravcu Sente i Martonoša. Htio je na taj način razbiti koncentraciju i koheziju Racima. Kuručke konjanike je pratila ratna sreća te su se 16. listopada s ovog pohoda vratili s plijenom (Iványi 1885: 134).

Koncem listopada 1705., Bottyán je poslao novu kaznenu ekspediciju protiv Raca. Ova je prokrstarila Bačkom sve do Petrovaradina. O njenom uspjehu Bottyán

je pisao Rákóczi: „Moja vojska se prikrala sve do petrovaradinskog šanca (današnji Novi Sad – primj. V. N.), poklala pola Raca i zaplijenila jedan top. Dognana je rogata stoka i mnogo ovaca. Jednom riječju naselja sve do petrovaradinskog šanca, unutar i oko njega, kao i njihova raznovrsna dobra pretvorena su u pepeo“. Slično je pisao Antalu Eszterházi: „U dva navrata moji vojnici su tako poplijenili i ognjem opustošili cijelu Bačku i odvukli svu stoku da Racima nije ostalo ništa. Njihovo žito je sve popaljeno. Od onih, koji su ostali, jedni su pobjegli preko Dunava na područje Petrovaradina, a drugi preko Tise, na tursko tlo“. I samog Iványija, koji je inače optuživan u srpskim učenim krugovima kao netko tko nije naklonjen Srbima, duboko su dojmili ovi Bottyánovi brutalno realni opisi tragičnih dana Bačke: „Sa koliko ogorčenosti je tekla ova borba i kakvi su tužni dani zadesili ove nesretne krajeve!“ Zbog toga Bottyána naziva „neumoljivim bičem Raca“ (a rácok engesztelhetlen ostora). Bottyán je ostavio iza sebe pustoš i vratio se u Kečkemet. Odatle je 4. studenoga otišao u svoju novu zonu djelovanja – u prekodunavske krajeve. Njegove operacije označile su na neki način kraj ratne 1705. (Iványi 1885: 134).

Otprilike u isto vrijeme, kada je kuručki starješina Bottyán vodio borbe protiv Raca u Martonošu i Senti, Dvorsko ratno vijeće odgovara na izvješće generala Globitza da je obojicu kapetana, Luku Sučića i Vulina Ilića, uputio glavnoj vojsci (7. listopada 1705.). Nažalost, Slavko Gavrilović, koji je otkrio ovaj protokolarni zapis, objavio je samo njegovu šturu parafrazu, a ne i vjerni prijepis. Svako bolje poznavanje ovog zapisa iziskuje originalno istraživanje u Beču. U svakom slučaju, izgleda da je Luka Sučić sa Subotičanima „propustio“ borbe, koje je Bottyán poveo protiv Raca u sjevernoj Bačkoj (Martonoš i Senta) u vremenskom razdoblju 12. – 16. listopada 1705. (Gavrilović 2005: 136).

Međutim, Luka Sučić je u to vrijeme predvodio svoje Subotičane u bitci kod Kiskunhalasa (5. listopada 1705.). Subotička milicija se nalazila tada pod vrhovnim zapovjedništvom subotičkog kapetana zapovjednika segedinske tvrđe Johanna Friedricha Globitza. Borbe su dugo bile neizvjesne. Međutim, na koncu su ipak pobijedili carevci. Poslije bitke, Globitz je naredio kapetanu Sučiću da zabrani pljačku svojim vojnicima. Koncem listopada 1705. (24. listopada), otprilike kada je Bottyán vodio kaznene ekspedicije protiv Raca od Segedina do Petrovaradinskog šanca (Novog Sada), Dvorsko ratno vijeće piše generalu Schlicku da treba dati zlatni lanac (vojno odličje) Jovanu Mitickom, Jovanu Tekeliji i Luki Sučiću. Međutim, ostaje pitanje je li Luka Sučić doživio uručenje ovog najvišeg vojnog odlikovanja, koje je jedan vojskovođa njegovog ranga mogao dobiti (Gavrilović 2005: 136; Nimčević 2020: 43).

General Globitz piše iz Segedina 28. prosinca 1705. da je umro kapetan Luka Sučić i da je sahranjen u franjevačkom samostanu. Za oberkapetana Potiske granice postavio je kapetana Vulina Ilića iz Žablja. Opet, kao i u prethodnom slučaju, ovaj podatak se temelji isključivo na kratkoj zabilješci koju je Gavrilović uvrstio u popis dokumenata Ratnog arhiva u Beču. Radi više saznanja o dotičnom protokolarnom zapisu potrebno ga je osobno istražiti. U svakom slučaju, samostan, u kojem je kapetan Luka Sučić sahranjen je bez sumnje identičan s onim u Segedinu. Naime, poznato je da je subotička franjevačka bratija zajedno s narodom prešla u Petrovaradin

još u vrijeme kada se Rákóczi pojavio pred zidinama Segedina (20. srpnja 1704.). Subotica je takoreći od ljeta 1704. do konca rata (1711.) bila raseljena. Tamo nije bilo života i bilo kakav vjerski obred je bio nemoguć (Gavrilović 2005: 45).

1706.

Godina 1706. je od samog početka bila ispunjena neprijateljstvima. Već koncem prosinca 1705. godine pronijela se vijest da će general Schlick, zapovjednik petrovaradinske tvrđe, poslati Raci protiv Mađara. Zbog toga je Bercsényi poslao ponovno Bottyána na Dunav. Dana 24. veljače 1706. Bottyán iz Duna-Földvára piše Rákócziju: Pošto potiški Raci, tj. martonoška, senčanska, kanjiška milicija često napadaju Kečkemet i njegovu okolicu i uništavaju sirotinju, neka knez naredi bilo njemu (Bottyánu) ili kapetanu Jánosu Csajághyju da ih napadne s oko 100 pješadinaca i 100 konjanika i dva topa. U postskriptumu moli kneza da se ne ustručava da se s njim (Bottyánom) konzultira u svezi s Racima: „Potiski Raci se mogu slomiti“. Rákóczijev izbor je pao na Csajághyja. Već 19. ožujka Rákóczi izvještava Bercsényija da je Csajághy popalio Martonoš i Rac-Kanjižu (Stara Kanjiža) i da se vratio u Kečkemet (Iványi 1885: 134-135).

Jedan od značajnijih sukoba ove godine između carskih i kuručkih snaga je bitka kod Vežnja (Vezensy, kod Szolnoka) 18. travnja 1706. Bitka se završila pobjedom carskih snaga. Subotičke postrojbe su se onda istaknule. Dániel Gundelfinger, kuručki kapetan, piše 25. srpnja 1706. generalu Sándoru Károlyiju da su Raci naniželi njegovim snagama težak poraz (Nimčević 2020: 43).

Dana 10. svibnja 1706. ponovno je sklopljeno primirje do 30. lipnja. Međutim, Raci nisu poštovali primirje, zbog čega je Bottyán već 22. svibnja prosvjedovao pred zapovjednikom petrovaradinske tvrđe Nehemom. Rekao je da Raci gotovo danomice čine prestupe. Pljačkaju i ubijaju siromašni seoski narod. Da on, Bottyán, nije spriječen svetošću sporazuma, onda bi im se on već davno osvetio za njihove svireposti i ganjao bi racki narod do njegovog konačnog uništenja. Bottyán također skida sa sebe odgovornost za eventualni prekid primirja između kuruca i Nijemaca (carevaca). Iványi piše da su povod za Bottyánov govor vjerojatno dali Raci iz Posavine i Podrinja, koje je Schlick doveo tijekom ožujka u Petrovaradin. Rákóczi je međutim i 10. srpnja, nedugo nakon isteka primirja, poslao još jednom Bottyána u Petrovaradin. O svrsi te misije Bottyán ukratko piše: „Raca treba udariti po nosu, čim se počnemo naoružavati“ (Iványi 1885: 135).

O očajnim prilikama u Bačkoj dobru sliku pruža pismo, koje Bercsényi piše 17. studenoga Rákócziju: „Veliki protivnik akciji vojnika su i vrijeme i divljina. Puno sam pričao sa segedinskim i drugim časnicima, ali da se duboko zađe u zemlju koju nastanjuju Raci (Bačka), to je potpuno nemoguće. Kada bi došlo vrijeme za rat, polovica bi ih ostala u divljini, gladni, žedni, nagrizli vlagom i hladnoćom i za sve to ne bi dobili ništa“. Međutim, Bercsényi uvjerava Rákóczija da ipak ima mogućnosti za ofenzivnu akciju. Ako mu stigne kruh za momčad, uvjerava Bercsényi, poslat će već istoga dana konjicu uz Tisu do naselja Algyő i Tápé (u okolici Segedina), gdje

njemački konjanici namjeravaju prijeći Tisu. Za pohod od Segedina nadalje pak ne postoji ni potreba, a ni mogućnosti. Bercsényi je Segedincima predao „racki ratni plijen“ (a rác nyereség).¹⁵ Segedinci su međutim rekli Bercsényiju da je uzalud poslao konjanike u Segedin: „Osim ako ne napadnete Sentu, Suboticu, Kanjižu i njihovu okolicu, tamo (u Bačkoj) ničega drugoga neće biti. Ako želite ići dublje, onda ponosite kruha za dva tjedna.“ (Iványi 1885: 135-136; Iványi 1886: 120).

U isto vrijeme, dok su kuruci krstarili uzduž i poprijeko u Bačkoj, u Erdelju su se također odvijale borbe, u koje su bili uključeni bački militarci iz Subotice i Sombora. Naravno da ostavljanje svojih ognjišta radi obrane tuđih u dalekoj tuđini nije bio njihov izbor, ali kao vjerne sluge Habsburškog dvora morali su se povinovati višim naredbama. U Erdelju su se istaknuli braća Markovići, Đuro i Matija, sinovi slavnog somborskog kapetana Dujma koji je poginuo u bitci kod Slankamena 1691. Pojednosti o tim borbama nisu poznate. Sigurno je samo da su bile ništa manje ogorčene, nego one u Bačkoj. Radi ilustracije, dovoljno je samo navesti da je Đuro Vidaković, jedan od predvodnika „bačkih Bunjevaca“ 1686., upravo u Erdelju zadobio rane, od čijih je posljedica umro i sahranjen u Aradu negdje 1706.

Gornji podatak potječe od izvjesnog Đure Mandića. On je kao 76-godišnji starac svjedočio 1777. pred Građanskim sudom Bačke županije u Baji (Sedes Judiciaria) u predmetu koji se ticao utvrđivanja plemenitog podrijetla Petra, Andrije, Josipa i Ilije Vidaković-Delić. U sudski zapisnik od 25. studenoga 1777. ušla je njegova izjava „kako pouzdano zna da je Đuro Vidaković, kapetan i zapovjednik tvrđe u Baču umro u Aradu od rane koju je dobio u Transilvaniji i da je tamo i sahranjen (quod positive sciat Georgium Vidakovits Arcis Bacsensis Capitaneum, et Commendantem ex Vulnere in Transylvania accepto Aradini mortuum et sepultum esse)“. Ništa manje zanimljivi su i iskazi Anastasije Vujević. Ona je kao 80 godina stara udova Ivana Poljakovića također svjedočila u istom predmetu (29. rujna 1777.) pred istim sudom. Tom prilikom je otkrila nekoliko zanimljivih pojednosti koje rasvjetljavaju sudbinu obitelji Vidaković za vrijeme Kuručkog ustanka. Ona je, naime, prvo bila udana za Filipa Vidakovića. Otuda je znala mnoge detalje iz obiteljske povijesti. Znala je da je Matija Vidaković zvani Delija (rodonačelnik Vidakovića-Delića) bio rođeni brat Đure Vidakovića koji je 1690. dobio plemstvo. Vujevićeva je također rekla da su se Vidakovići skrivali po raznim mjestima uslijed straha od kuruca (ob metum Kuruczonicum) sve dok je trajao ustanak. Matija Delija je međutim ostavio svoju suprugu i svoje srodnike te se priključio drugim braniteljima. Pošto je prestala opasnost, razišao se s braćom u Subotici i preselio se sa svojom ženom u Baju. Iz Baje je posjećivao braću o raznim prigodama, uglavnom o blagdanu sv. Mihovila.¹⁶

¹⁵ Riječ *nyereség* znači dobitak. Međutim, ondje je treba razumjeti u smislu *manubiae, hadi nyereség*, tj. ratnog plijena. Moguće je da se radi o pokretinama, koje su kuruci zaplijenili od Raca. Nije isključeno međutim da je riječ o stvarima koje su Raci ukrali od Segedinaca ili drugih žitelja, a koje su kuruci poslije preoteli Racima.

¹⁶ Nemesség bizonyító iratok, 1723-1784, megység: Abauj, Fejér, Arad, Árva, Bács (mikrofilm) (Magyar Országos Levéltár) (<https://www.familysearch.org>).

Iz nekih razloga Dvorsko ratno vijeće u Beču je ocijenilo da prostor između Dunava i Tise nije vrijedan za koncentriranje većih snaga. Otuda su i ratne operacije ondje imale karakter gerilskih borbi. U svakom slučaju, vođene su slabijim intenzitetom nego na drugim ratištima. Erdelj je za Nijemce bio daleko dragocijeniji. On se morao braniti čak i po cijenu ugrožavanja sigurnosti drugih *oblasti* carstva. Osim toga, on je bio i odskočna daska za pohode protiv kuručkih postaja u Gornju Ugarsku. Stipan Vojnić spominje da su se njegovi stričevi borili pod Kassom (Košice) početkom listopada 1706. Pohod na Kassu je bio dio šireg plana Dvorskog ratnog vijeća koji je za cilj imao okruživanje kuručkih snaga u Gornjoj Ugarskoj s više strana. Glavni carski zapovjednik u Erdelju, Jean-Louis de Bussy-Rabutin, trebao je igrati važnu ulogu u tom planu. Njegov zadatak je bio da sa svojim erdeljskim, potiskim i drugim snagama izvrši pritisak na kuruce iz pravca jugoistoka. Međutim, loše koordiniran i loše vođen, ovaj ambiciozan pohod se završio potpunim fijaskom, čiju cijenu su platili mnogi životima. Upadljivo je da su Rabutinove snage daleko više gubitaka pretrpjele prilikom povlačenja iz Gornje Ugarske, nego u samim borbama. Duž cijeloga puta su ih napadale pokretljive kuručke snage i nanosile im osjetne gubitke. Kada se nakon višemjesečnog marša i premještanja iz jednog tabora u drugi Rabutinova vojska konačno domogla sigurnih zidina Budima, nalazila se u žalosnom stanju. Feldmaršal Starhemberg je obavio 8. veljače 1707. njen pregled i konstatirao žalosnu činjenicu. Mjeseci su morali proći prije nego su postrojbe mogle stupiti u stroj (Nimčević 2020: 43-47).

Prilikom pohoda na Kassu život je izgubio, doduše na čudan način, još jedan proslavljeni vojskovođa pod carskom zastavom. U pitanju je Jovan Monasterlija koji je u Velikom bečkom ratu zapovijedao svim rackim milicijama u Bačkoj iz svog tabora u Baji. On je umro od posljedica pada s konja prilikom jednog lova. O tome je pisao graf Rabutin u svom izvješću iz tabora kod Szolnoka u jesen 1706. U srpskoj historiografiji je uloženo malo napora da se istraži mjesto i vrijeme gdje se to moglo dogoditi. Rabutin je sa svojom vojskom zaposjeo Szolnok 3./4. rujna, a napustio ga je 10. rujna 1706. i krenuo u Jászberény. Monasterlija je, dakle, mogao izgubiti život negdje prije logorovanja Rubitinovih snaga kod Szolnoka. Poznato je također da se par tjedana ranije (22. kolovoza 1706.) Rabutinu pridružilo u Szentesu 4000 Raca (Srba i Hrvata). Njih je predvodio zapovjednik petrovaradinske tvrđe barun Dietrich Heinrich von Nehem (Nimčević 2020: 47). Među tim Racima je mogao biti i Monasterlija. Dakle, Monasterlija je mogao izgubiti život još u kolovozu 1706., tj. prije nego se Nehemova vojska spojila s Rabutinovom. U svakom slučaju, datum njegove smrti treba tražiti prije 10. rujna. Prema tome, neodrživo je i konfuzno pisanje Julke Hlapec-Đorđević da se „carska vojska“, u kojoj je bio i Monasterlija, pridružila Rabutinovim postrojbama u Erdelju negdje u jesen 1706. (Đorđević-Hlapec 1908: 45). Rabutin je još prije početka jeseni (22./23. rujna) bio daleko od Erdelja, tj. nadomak Kasse, cilja njegova pohoda! Prema tome, nedopustivo je i zavaravajuće pisanje Dušana Popovića da je Monasterlija umro „1706. u jesen, u taboru kod Tereša, više Solnoka“ (Popović 1939: 336). Taj zaključak je isključivo zasnovan na krivoj interpretaciji rečenice Julke Hlapec-Đorđević. Negdje 1706. general Rabutin

je izdao braći Marković svjedodžbu o njihovom hrabrom držanju u Erdelju „protiv narušitelja javnog mira i neprijatelja Preuzvišenog Austrijskog doma“ (adversus Publicae tranquillitatis turbatores Augustissimae Domus Austriacae Hostes) (Nimčević 2018: 71).

1707. – 1711.

U Bačkoj je neko vrijeme vladao mir. U ožujku 1707. dolazi István Berthodi iz Pomorišja. On je došao na mjesto Sándora Károlya, koji je u međuvremenu napustio Bačku. Pojava Berthodija donijela je nove zaplete u Potisju. Globitz je na Berthodijeve napade odgovorio energično. Sa svojim bačkim Racima krenuo je 3. travnja 1707. iz Segedina na nezaštićeni Kečkemet. Potisku miliciju je predvodio kapetan Vulin Ilić. Među Racima je bio i Rac-Tekelija, što je vjerojatno bio Ranko Tekelija, sin Jovana Tekelije. Žabaljski Raci su opustošili Bogyiszló i Csanad. Raci su također ubili turske trgovce u Kečkemetu. Zbog toga je Habsburška Monarhija razmijenila diplomatske note s osmanskom Portom. Stvar je riješena tako što su Raci bili dužni platiti po dvije forinte po obitelji, a ostali vinovnici ovog krvoprolića pak po 1 forintu. Ovaj incident je duboko deprimirao sve koji su bili upleteni u njega. Zbog toga nije bilo novih pothvata u 1707. Ivan Antunović u svojoj *Razpravi* citira jedno mjesto u „povjesti szegedinskoga samostana“ (tako barem on piše), koje se odnosi na ovo krvoproliće u Kečkemetu: „Ljudi su bunom Rakocijevom na dvije strane, na Labance i Kuruce razdieljeni bili, te je u Szegedinu i Kečkemetu veliko haranje počinjeno. Kralju vazda vierni Raci i Dalmatinci, dobiv od zapovjednika szegedinskoga vlast, počinieše u okolici Szegedina i Kečkemeta na Magjarih Rakocijevimi privrženicih velike grozote. Oni su oplienili stanovnike, pa su ne samo one, koji se protivieše, već i nedužne okrutno umarili.“ (Antunović 1882: 97; Iványi 1885: 136).

Godine 1708. borbe su bile manje intenzivne u Bačkoj. Naravno, stradanja i pustošenja nisu izostajala, ali ona nisu bila ni približno onako drastična kao u ranijim godinama. Uostalom, veliki broj neboraćkog življa se sklonio na vrijeme u sigurnije krajeve, pošto je izgubio svaku iluziju o skorom završetku rata. U travnju 1708. u kuručkom taboru ponovno kruže strašne vijesti o Racima. Međutim, Raci su se primirili na vijesti o protumjerama, koje je protiv njih poduzeo kuručki pukovnik Tamás Sötér. Kuruci su se u lipnju i srpnju 1708. više puta pojavili između Čongrada i Segedina. Dana 11. rujna 1708. Raci su napali Nagyköros u okolici Kečkemeta. Međutim, pretrpjeli su poraz. Pošto su natovarili ranjenike na kola, vratili su se u Segedin. U međuvremenu je 3. kolovoza 1708. Rákóczi pretrpio veliki poraz kod Trenčena koji je uzdrmao njegov pokret. Posljedično, Kečkemet i Nagyköros su prišli carevcima. Zapovjednik segedinske tvrđe, Herberstein, zahtijevao je ratne kontribucije od mještana ovih naselja (Iványi 1885: 136).

Ratne 1709. počeo se već polako nazirati kraj rata. Naravno, kuručki pokret, premda ošamućen porazima na drugim (krupnijim) ratištima, ipak je bio još živ u Bačkoj i šire, između Dunava i Tise. U drugoj polovici travnja 1709. segedinska milicija i njemačke postrojbe koje su prezimile u Petrovaradinu, napale su Kečkemet, iako

je ovaj grad formalno bio pod carevcima. Tom prilikom je oteto mnogo stoke. To je na neki način bila odmazda. Naime, u veljači iste godine kuruci su ubili više Raca iz aradske tvrđe i odnijeli njihovu stoku. U znak osvete za Kečkemet, kuručki zapovjednik István Szűcs je međutim tijekom svibnja 1709. s konjicom napao Bačku i donio joj veliku pustoš. Raci su zauzvrat pustošili sve do Cegléda (Iványi 1885: 136).

Niz akcija i protuakcija u prvoj polovici 1709. su možda ostavile dojam da će se borbe u Bačkoj ponovno intenzivirati. Međutim, *summa summarum*, iznenadno intenziviranje borbi u Potisju je bilo samo bura pred zatišje. Uostalom, uskoro su obije zaraćene snage morale u svoju računicu uračunati i prirodne čimbenike. Naime, na sve nevolje, koje je Ugarska trpjela tijekom rata, u proljeće 1709. je došlo do velikih poplava. Njih je u ljeto pratila smrtonosna zaraza, koja je tek u kolovozu počela donekle jenjavati. Toliko je ljudi umrlo da ih se nije moglo sahraniti. To međutim, nije bio kraj nesreća, koje su zadesile gradove Ugarske. Srijemski, bački i pomoriški Raci su im zadavali dodatne brige (Iványi 1885: 136-137).

Dana 13. srpnja 1709. Bottyán je imenovan glavnim zapovjednikom između Dunava i Tise. Iz svog logora u mjestu Üllő (kod Pešte) 21. kolovoza on potiče pukovnika Sötéra u Kečkemetu na budnost. Savjetuje ga da prokrstari Bačkom ili šire, kroz cijelu *oblast* između Dunava i Tise ili gdje god čuje vijesti o kretanju neprijatelja. Nekoliko dana kasnije Rákóczi je naredio Bottyánu da prokrstari Bačkom. Bottyán je namjeravao krenuti u pohod 30. kolovoza. Nadao se da će završiti pothvat za osam dana. Međutim, 9. rujna je bio u Szentlőrincváti koja nije udaljena od mjesta njegovog ranijeg boravka (Üllő). Ondje ga je zadržala bolest. Osim toga, Sötért ga je izvijestio da se oko Segedina skuplja veliki broj Raca i Šijaka, čiju snagu je htio saznati. Bottyán je zato poslao vojsku u Bačku, a on sam je ostao liječiti se. Međutim, njegovi vojnici su se vratili bez rezultata. Bottyán je u međuvremenu, koncem rujna 1709., umro. Njegova smrt je bila veliki udarac za Rákóczija i njegov pokret. U njemu su kuruci izgubili sposobnog vojskovođu. Njegovo odsustvo s potisko-podunavske pozornice brzo se odrazilo na raspoloženje mađarskih gradova. Oni se jedan za drugim zaklinju na vjernost njemačkim zapovjednicima koji im, zauzvrat, izdaju zaštitne listove protiv rackih izgreda (Iványi 1885: 137).

Veljače 1710. potiski Raci su se okupili u Segedinu. Prešli su Tisu i ujedinili se s pomoriškim Racima. Početkom svibnja 1706. Herberstein je poslao racke i njemačke postrojbe protiv neposlušnih poljskih kuruca koji su prije toga došli u Kečkemet. Carevci su tom prilikom porazili kuruce. Koncem 1710. kuručki pokret je bilježio svoje posljednje dane. Mirovni pregovori su počeli 17. studenoga 1710., a završili su se 1. svibnja 1711. u Satmaru. Rezimirajući neposredne ratne posljedice, Muhi piše: „...i kada je 1710. nestao kuručki svijet, cijela Bačka je ponovno bila pustoš. Mađarski trag jedva se sačuvao u ovoj *oblasti*, a Srbi i Bunjevci su se prorijedili. Zajedno sa selima i gradovima propao je i arhivski materijal koji je čuvao svjedočanstvo o starom vremenu. Ponovno je život morao početi ispočetka na ovoj krvlju natopljenoj zemlji.“ (Iványi 1885: 137; Iványi 1886: 121; Muhi 1944: 87).

Nekoliko hrvatskih obitelji u Bačkoj je kao nagradu za ratne napore u kuručkom ratu uzdignuto u plemstvo. Primjera radi, u plemićkoj povelji izdanoj Piuko-

vićima (1742.) jasno piše da su se pripadnici ove obitelji istaknuli u borbama protiv Rákóczijevih pristaša (contra ejusdem Rakoczy Asseclas pro virili pugnando Sacrae ejusdem Regni Hungariae).¹⁷ Zasluge u kuručkom ratu (nec noc sub ultimis ejusdem Regni Authore Rakoczio) izričito su istaknute i u plemićkoj povelji izdanoj Pilasano- vićima (takoder 1742.).¹⁸

Zaključak

Ustanak kuruca Ferenc Rákóczija 1703. – 1711. predstavlja jedno od najsvjetlijih i najsvetijih razdoblja mađarske povijesti. Možda nijedna druga vremenska točka u novom vijeku, osim Mađarske revolucije 1848. – 1849., nije obilježena tolikim jedinstvom mađarske nacije kao kuručki ustanak. U obranu mađarskog ustava podignuli su se ne samo plemići, glavni stupovi feudalnog poretka, nego i široki slojevi naroda, među kojima je bilo i nemađarskih narodnosti. Imajući to u vidu, s pravom se može govoriti da je ovaj ustanak na neki način uvod u buđenje mađarske nacije u 19. st. Mađarska nacija dobiva sve jasniji oblik. Obrana sentištvsanske tradicije postaje ključna sastavnica modernog mađarskog novovjekovnog identiteta.

Nasuprot težnjama mađarskog naroda stoji Beč sa svojom širokom lepezom saveznika. U Potisju i Pomoršju glavni oslonac Beču činili su Raci, što je zapravo zbirni naziv za Hrvate i Srbe. Hrvati su u Potisju uglavnom koncentrirani oko Subotice i Sombora. Na čelu ovih vojnih šančeva nalaze se upravo kapetani hrvatske narodnosti. U Subotici je nositelj vojne vlasti bio Luka Sučić, a u Somboru Đuro Marković. Obojica su se istaknuli u borbama, koje su se vodile tijekom ovog rata, ne samo na pozornici u Potisju, nego i u Erdelju. Osim njih, istaknuo se spomena ništa manje vrijedan Đuro Vidaković, jedan od dvojice hrvatskih prvaka u Bačkoj iz 1686. On je štoviše umro u Aradu od posljedica ranjavanja u Erdelju. Sučić je umro negdje koncem 1705. u Segedinu, kako se čini, uslijed iznurenosti.

Od ostalih viđenijih sudionika, vrijedi istaknuti i rodbinu Stipana Vojnića, prvog suca povlaštenog komorskog trgovišta Sent Marija. Njih su ratni događaji odveli čak do Kasse (Košice) u Gornjoj Ugarskoj (Slovačka). Izvjestan trag u ovim događajima ostavio je i rođeni brat Đure Vidakovića, Matija Vidaković zvanj Delija. Po njemu je prozvan jedan ogranak Vidakovića – Vidakovići-Delići.

U cjelini uzevši, bački Hrvati su uvelike pridonijeli pobjedi carevine u iscrpljujućem kuručkom ratu. Nažalost, njihova uloga nije rasvijetljena u historiografijama. Svaki iole detaljniji opis njihovih ratnih napora iziskuje istraživanja u bečkim arhivima, koja do sada nisu bila temeljna, barem kada su u pitanju bački Hrvati. Štoviše, u srpskoj historiografiji ostvarenja hrvatskih prvaka u Bačkoj prešutno se pripisuju u zaslugu srpskom narodnom korpusu, premda ondašnji izvori jasno pokazuju da je između Hrvata i Srba postojao izvjestan jaz (nepovjerenje), i pored toga što su se nalazili na istoj strani fronte. Hrvati kao katolici uživali su veće povjerenje

¹⁷ Királyi Könyv 39.1 (p. 186) (<https://archives.hungaricana.hu>).

¹⁸ Királyi Könyv 39.1 (p. 194) (<https://archives.hungaricana.hu>).

od svojih njemačkih nadređenih zapovjednika. Hrvati su kao odani carski vojnici dijelili sudbinu Srba. Kuruci su ih izložili ništa manjem teroru nego Srbe, koje su gonili do istrebljenja. Zbog toga se Subotica kao većinsko hrvatsko naselje morala potpuno evakuirati već 1704. Kuruci su, istina, uložili izvjesne diplomatske napore da pridobiju Hrvate na svoju stranu, ali oni nisu imali nikakvog uspjeha i Hrvati su ostali vjerni Beču do kraja. Zbog pokazane ustrajnosti i podnesene žrtve za vrijeme kuručkog rata, nekoliko hrvatskih obitelji je kasnije nagrađeno plemstvom i visokim položajima u Bačkoj županiji (Piukovići, Pilasanovići i drugi).

Izvori

- Antunović, Ivan. 1882. *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom*. Beč: Piščevo izdanje.
- Hlapec-Dorđević, Julka. 1908. Podvojvoda Jovan Monasterlija. *Letopis Matice srpske* 248/2. 25-48.
- Gavrilović, Slavko i Ivan Jakšić. 1987. *Izvori o Srbima u Ugarskoj s kraja XVII i početka XVIII veka*. Beograd: SANU.
- Gavrilović, Slavko. 2005. *Izvori o Srbima u Ugarskoj početkom XVIII veka. Ispisi, prepisi i prevodi iz doba Rakocijevog ustanka (1703-1711)*. Beograd: SANU.
- Gavrilović, Slavko. 2008. Bunjevci u Subotici tokom graničarskog i komorskog perioda. U: *Etnolingvistička i istorijska istraživanja o Bunjevcima: zbornik radova sa naučnog skupa održanog 25. oktobra 2008. godine u Subotici*. Novi Sad: Matica srpska; Subotica: Bunjevački informativni centar. 19-34.
- Iványi, István. 1886. *Szabadka szabad király város*. I rész. Szabadka: Bittermann József.
- Iványi, István. 1885. A tiszai határörvidék. Nyolcadik közlemény. U: *Hazánk: Történelmi közlöny*. III kötet. Budapest: Aigner Lajos. 129-148.
- Nimčević, Vladimir. 2018. Plemenita obitelj Marković u 17. i 18. stoljeću. *Godišnjak za znanstvena istraživanja ZKVH*. 10: 29-97.
- Nimčević, Vladimir. 2020. Predci plemenite obitelji Vojnić od Bajše i njihovo doba – u svjetlu dostupnih izvora. *Godišnjak za znanstvena istraživanja ZKVH*. 12: 31-58.
- Popović, Dušan. 1939. Vojna granica. *Vojvodina II: Vojvodina od Velike seobe (1690) do sabora u Krušedolu (1708)*. Novi Sad: Istorisko društvo. 269-349.
- Popović, Dušan. 1954. *Velika seoba Srba 1690. Srbi seljaci i plemići*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Rokai, Petar i sur. 2002. *Istorija Madara*. Beograd: Clio.

Summary

Raci in Bačka (Croats and Serbs) in the Kuruc uprising

The work is a contribution to the research of the uprising of Ferenc Rákóczi (1703 – 1711), which mobilized almost entire Hungarian nation, including national minorities (Rusyns, Slovaks and other ethnic groups). The work sheds light on the war efforts of Croats, insufficiently illustrated and emphasized in national historiographies. Croats are mentioned in historical sources as Raci (Rácok). Among Croats, their leaders that especially stood out in this war were: Luka Sučić (from Subotica), brothers Đuro and Matija Marković (from Sombor), Đuro Vidaković (from Bač), and family members: Vojnić, Piuković, Pilasanović, etc. Sources of different provenances were used. The most detailed testimonies are provided by the Hungarian sources, which are almost unknown in the Serbian historiography. In terms of quality, they are followed by the German sources, which are also used insufficiently. Finally, the certificate of Stipan Vojnić, written in Croatian is worth mentioning. This document presents a list of all the most important battles in which the Croats of Subotica participated from 1686 to 1718. The work points out negative tendencies in national historiographies, but also the possibilities that lie before the historian. It is intended to be a basis for further research, which should provide a more complete picture of this important period in the history of the middle Danube region.

Keywords: uprising of Ferenc Rákóczi, Kuruc uprising, Raci from Bačka, Croats from Subotica

